

2. BÖLÜM

UNUTULMUŞ BİR “SİVİL ANAYASA” GİRİŞİMİ: ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ İDARİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ’NÜN GEREKÇELİ ANAYASA TASARISI (1960)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Mert ALPBAZ¹

GİRİŞ

Anayasa değişikliği tartışmaları, Türkiye’de uzun bir süreden beri siyaset ve hukuk gündemini meşgul eden konulardan biridir. Bu konudaki tartışmaların yoğunlaştığı noktaların başında 1982 Anayasasının “darbe anayasası” olduğuna dair görüşler gelmektedir. Bir anayasayı darbe anayasası olarak nitelendirmek için başvurulabilecek ilk ölçüt söz konusu anayasanın askeri darbeyi gerçekleştiren kadronun iradesiyle yapılmasıdır. Böyle bir yaklaşım çerçevesinde anayasa yapımı sürecine bir kurucu meclisin katılması ve anayasanın halkoyu ile kabul edilmesinin önemi bulunmamaktadır. Keza anayasanın içeriği de bu belgeyi darbe anayasası olmaktan çıkarmaz. Çünkü anayasa ile ilgili bütün süreçler darbeyi gerçekleştirenler tarafından şekillendirilmiştir. “Sivil anayasa”, “darbe anayasası” kavramının karşısı olarak kullanılmakta ve anayasanın sivil siyaset unsurlarının ve kurumsal bakımdan parlamentonun iradesinin bir ürünü olması gerektiğine işaret etmektedir. Zaman zaman ifade edilen “Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) yeni bir anayasa yapabilir” şeklindeki görüşlerin temelinde bu anlayış bulunmaktadır. Burada anayasanın içeriği ile ilgili bir tartışmaya

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0896-0367, mustafamert.alpbaz@ibu.edu.tr

<https://doi.org/10.63127/tuaz.14.77>

girilmemektedir. Sivil siyaset unsurları tarafından yapılacak bir anayasanın demokratik, hak ve özgürlüklere ağırlık veren bir metin olacağı peşinen kabul edilmektedir.

1982 Anayasasının değiştirilmesine dair gerek siyasi gerekse hukuki birçok sebep şüphesiz ileri sürülebilir. Bununla birlikte başlangıç bölümü de dahil olmak üzere yirmi bir defa değiştirilen, anayasanın ilk şeklinde yer alandan çok farklı bir hükümet sisteminin kabul edildiği, temel hakların genişletilmesine ve demokratikleşmeye dönük değişikliklerin yapıldığı bir anayasanın halen “darbe anayasası”, “1982 model anayasa” olduğu gerekçesiyle değiştirilmesini talep edilmesi tartışmaya açıktır. Bir başka deyişle 1982 Anayasasının 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren kadronun toplum ve devlet tasavvurunu önemli ölçüde yansıtan ilk halinden son derece uzaklaşmış olan günümüzdeki şeklinin bu darbe ile bağlantısını kurmak hiç de kolay olmasa gerekir. Bu noktayı açıklamak için günlük siyasette sıkça başvurulanan darbeci zihniyetin anayasanın ruhuna sindiği biçimindeki görüşler, 12 Eylül darbesini meşrulaştıran ifadelerin başlangıç bölümünden uzun yıllar önce çıkarıldığı da göz önüne alındığında somut kanıtlarla desteklenememektedir. Milli Güvenlik Konseyi’nin, darbe dönemindeki hükümetlerin ve Danışma Meclisi’nin her türlü karar ve tasarruflarını yargı denetimi dışına çıkaran Geçici 15. Maddenin kaldırılmış olması da 1982 Anayasasının mevcut haline “darbe anayasası” demeyi güçleştirir.

“Darbe anayasası” kavramına sıkça atıf yapılması, hukuk ile siyasetin başvurduğu yöntemler ve kavramları kullanma biçimi arasındaki fark dikkate alındığında makul karşılanabilir. Sivil siyaset unsurlarının iradesiyle yapılacak anayasanın karşısında en azından söylem düzeyinde bir “darbe anayasası” vardır. Değiştirilmek istenen ile yapılacak olan anayasa arasındaki karşıtlık kamuoyu nezdinde “sivil anayasa-darbe anayasası” biçiminde kurulmaktadır. Böyle bir gerekçenin ikna ediciliğinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık anayasa maddeleri arasındaki hukuk tekniğine ilişkin tutarsızlıkların ve bazı şekli eksikliklerin giderilmesi için değiştirilmesi yönünde birtakım gerekçelerin kamuoyunda karşılık bulması herhalde daha güçtür. Unutulmamalıdır ki siyaset aynı zamanda bir propaganda sanatıdır.

Yukarıda açıklanan kavram kargaşasını gidermek amacıyla bir darbe anayasasının niteliklerini belirgin hale getirmek gerekmektedir. Bu noktada, bir anayasanın yapılışında rol oynayan irade ve anayasanın içeriği olmak üzere iki ölçüt bağlamında değerlendirme yapılmalıdır. Bir anayasayı darbe anayasası olarak nitelendirmek için öncelikle bu metnin darbeyi gerçekleştiren kadronun doğrudan veya dolaylı iradesi sonucu yapılması gerekmektedir. İçerik bakımından yapılacak değerlendirmede bir

anayasanın darbecilerin toplum ve devlet tasavvurunu ortaya koyması, onlara hukuki güvence sağlayan hükümler içermesi ve genel olarak ordunun devlet yönetiminde ve siyasi hayatta ağırlığını artıracak kurumların oluşturulması dikkate alınmalıdır. Darbecilerin öngördükleri toplum ve devlet düzeni demokratik bir karakter taşısa da bu durum onlar tarafından yapılan anayasayı darbe anayasası olmaktan çıkarmaz. Bu niteliklerin hepsini taşıyan bir metin yine de darbe anayasasıdır. Sivil anayasayı ise yapılmasında sivil siyaset unsurlarının dışındaki aktörlerin doğrudan ya da dolaylı iradesinin hiçbir şekilde bulunmadığı anayasa olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım çerçevesinde darbecilerin iradesiyle yapılmamış bir anayasanın haliyle onların toplum ve devlet için tasarladıkları rejimi yansıtmaması beklenemez. Belirtmek gerekir ki bahsi geçen kavramlar bu çalışmaya bir çerçeve çizmek amacıyla ve burada ele alınacak konu kapsamında tanımlanmıştır. Yoksa her iki kavramın hukukun yanı sıra özellikle siyaset bilimi açısından çeşitli şekillerde tanımlanması mümkündür.

Günümüzdeki darbe anayasası-sivil anayasa tartışmalarına, büyük ölçüde unutulmuş bir girişimi hatırlatarak katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmada Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı (AÜSBFİİEGAT) belli yönleriyle ele alınacaktır. Demokrat Parti (DP) iktidarına son veren 27 Mayıs 1960 darbesi ile açılan dönemin hemen ilk gününde darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK) yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır. MBK tarafından İstanbul'dan Ankara'ya davet edilen öğretim üyeleri ile onlara Ankara'dan katılan meslektaşları Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonu'nu (İstanbul Komisyonu) oluşturmuşlardır. Bu komisyon on yıllık DP iktidarının darbeye gerekçe olarak gösterilen faaliyet ve tasarruflarının bir daha tekrarlanmasını önleyecek ve dolayısıyla MBK'nın arzu ettiği toplum ve devlet düzeninin hukuki zeminini oluşturacak bir anayasayı hazırlamaya başlamıştır. Sivil siyasete güvensizlik duyan ve onun alanını olabildiğince daraltmaya dönük bir anlayışın hâkim olduğu İstanbul Komisyonu'nun çalışmaları devam ederken hazırlanan ve kamuoyuna ilan edilen, hazırlanmasında hukukun yanında siyaset bilimine de ağırlık verilen AÜSBFİİEGAT'ta sivil siyaset ve dolayısıyla siyasi partiler ön planda tutmuştur. Bu çalışmanın amacı “darbe anayasası” ve “sivil anayasa” kavramları bağlamında her iki tasarının belli başlı özelliklerinden yola çıkarak 27 Mayıs darbesi ve ordu ile ilgili düzenlemeleri karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Bu noktadan hareketle de İstanbul Komisyonu'nun hazırladığı tasarının “darbe anayasası”, AÜSBFİİEGAT'ın “sivil anayasa” olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışılacaktır.

Çalışmada öncelikle iki tasarımı hazırlayan komisyonların nasıl kurulduğu açıklanacak, ardından bu metinlerin temel özellikleri ortaya konulacaktır. Bu çerçevede söz konusu metinlerin dayandığı görüşler detaylı olarak değerlendirilecektir. 1961 Anayasası hazırlanırken Temsilciler Meclisi (TM) Anayasa Komisyonu tarafından “yardımcı metin” olarak kabul edilen AÜSBFİİEGAT’ın 27 Mayıs darbesi ve ordu ile ilgili düzenlemeleri gerekçeleri de göz önüne alınarak İstanbul Tasarısı ile karşılaştırılacak, 1961 Anayasasının ilgili hükümlerine de değinilerek tamamlayıcı ve toplu bir bakış açısına ulaşılabilecektir. Bunun için çalışmamız başlangıç bölümü, Milli Birlik Komitesi (MBK), 27 Mayıs ara dönemine ilişkin geçiş maddeleri, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Yüksek Askerî Şûra (YAŞ), Genelkurmay Başkanlığı ve Başkomutanlık ile askeri yargı organları şeklinde düzenlenmiştir.

Çalışmamıza öncelikle dayanak teşkil kaynaklar “*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü*” isimli 1960’ta basılan kitap ile İstanbul Komisyonu’nun hazırladığı metindir. 1961 Anayasasının hazırlanması sürecinde “etüd metni” bir başka deyişle esas kaynak olarak kabul edilen İstanbul Tasarısı çeşitli eserlerde ele alınmış hatta yakın dönemde “*27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası*”² isimli bir kitaba konu olmuşsa da aynı hususu AÜSBFİİEGAT için söylemek mümkün değildir. Bu tasarımı ele ilk alan akademik kaynaklar Prof. Dr. Münici Kapani’nin 1960’ta Forum dergisinde yayınlanan iki makalesi³ ile Prof. Bahri Savcı’nın 1962’de yayınlanan “*Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*” isimli makalesidir⁴. Savcı’nın makalesi konuyu en geniş şekilde değerlendiren eserdir. Bunda kendisinin hem İstanbul Komisyonu’nun hem de AÜSBFİİEGAT’ı hazırlayan komisyonun üyesi olmasının payı vardır. Doç. Dr. Murat Sarıca 1973’te çıkan bir armağanda yer alan “*27 Mayıs 1960’dan 1961 Anayasasının*

² Koçak, Cemil: *27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

³ Kapani, Münici: *Anayasa Ön Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler*, Forum, 15 Kasım 1960, Sayı: 159, Cilt: XII, s. 7-8; Kapani, Münici: *Anayasa Ön-Tasarısı Üzerinde Bazı Düşünceler II*, Forum, 15 Aralık 1960, Sayı: 161, Cilt: XIII, s. 9-10.

⁴ Savcı, Bahri: *Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 01, s. 21-87. Bahri Savcı, AÜSBF Dergisinde yazdığı benzer başlıklı üç kapsamlı makalesi ile 27 Mayıs darbesinden hemen sonraki anayasa yapımı çalışmalarını değerlendirmiştir; Savcı, Bahri: “*Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1961, Cilt: 16, Sayı: 01, s. 62-101; Savcı, Bahri: “*Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1961, Cilt: 16, Sayı: 04, s. 93-145.

Hazırlanışına Kadar Geçen Dönemde Anayasa Hareketleri” adlı makalesinde tasarımı çeşitli yönlerden incelemiştir⁵. Doç. Dr. Nermin Abadan, AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü’nün AÜSBFİİEGAT’ı kamuoyuna sunduktan sonra düzenlediği seminerlerde ileri sürülen ve önemli bir bölümü AÜSBFİİEGAT’a yansımış görüşleri “1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler” adlı makalesinde ele almıştır⁶ Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı’nın, Prof. Dr. Mümtaz Soysal’ın ve Prof. Dr. Bülent Tanör’ün eserlerinde değindiği, Aldıkaçtı diğer yazarlara kıyasla AÜSBFİİEGAT’a biraz daha fazla yer verse de oradaki bilgilerin de birkaç sayfayı aşmadığı görülmektedir⁷. AÜSBFİİEGAT’ı hakkındaki kaynakların sayısı bakımından İstanbul Tasarısı ve 1961 Anayasasına ilişkin kaynakların gölgesinde kalmış, halihazırdaki eserlerde de AÜSBFİİEGAT’ın 27 Mayıs darbesi ve ordu ile ilgili düzenlemeleri üzerinde durulmamıştır.

A. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YENİ ANAYASA HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

27 Mayıs 1960’ta başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel’in üstlendiği, otuz sekiz subaydan oluşan MBK, DP hükümetini iktidardan uzaklaştırarak ülke yönetimini ele almıştır. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun m. 1 uyarınca MBK’nın yeni anayasa ve seçim kanununun kabul edilip buna göre en kısa sürede yapılacak genel seçimlerden sonra yeniden kurulacak olan TBMM’ye iktidarı devredene kadar “*hâkimiyet hakkını*” kullanacağı hükme bağlanmıştır⁸.

⁵ Sarıca, Murat: *27 Mayıs 1960’dan 1961 Anayasasının Hazırlanışına Kadar Geçen Dönemde Anayasa Hareketleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı Cumhuriyet Döneminde Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 53-107.

⁶ Abadan, Nermin: *1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 02, s. 251-280.

⁷ Aldıkaçtı, Orhan: *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1978, s. 140-144; Soysal, Mümtaz: *Dinamik Anayasa Anlayışı Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 31-32; Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, YKY’de 27. Baskı, İstanbul, 2016, s. 371-372.

⁸ Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

MBK, 27 Mayıs darbesinin başarıya ulaşmasının hemen ardından yeni anayasanın yapılması amacıyla İstanbul Üniversitesinden şu öğretim üyelerini Ankara’ya davet etmiştir: İstanbul Üniversitesi Rektörü ve Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ord. Profesörü Sıddık Sami Onar, Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Profesörü Naci Şensoy, Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hukuk Fakültesi Esas Teşkilât Hukuku Profesörü Hüseyin Nail Kubalı, Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Profesörü Ragıp Sarıca, Hukuk Fakültesi Esas Teşkilât Hukuku Profesörü Tarık Zafer Tunaya, Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Doçenti İsmet Giritli. Onar’ın başkanlığında toplanan bu öğretim üyeleri “*Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunu*” oluşturmuşlardır⁹. Daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk ve SBF’den Bahri Savcı, İlhan Arsel ve Muammer Aksoy da katılacak ise de İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri çoğunlukta olduğu için “*İstanbul Komisyonu*” şeklinde adlandırılan bu komisyon, 27 Mayısçılar ve kamuoyu tarafından “*ilim heyeti*” ve “*Anayasa Komisyonu*” olarak da anılmıştır. MBK’nın 13 Numaralı Tebliğinde komisyon “*yüksek bir ilim ve hukuk heyeti*” şeklinde geçmektedir¹⁰. İzleyen dönemde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Öğretim Üyeleri Doç. Dr. Lûtfi Duran ve Doç. Dr. Vakkur Versan komisyona alınmış, kamuoyuna ve basına yansıyan anlaşmazlıklar sebebiyle Tunaya ve Giritli üyelikten ayrılmışlardır.

İstanbul Komisyonu 28 Mayıs 1960’ta bazı “*esaslar*” tespit etmiştir. Darbeyi hukuki yönden meşrulaştırmaya dönük bir girişimin ürünü olan, DP’nin darbeye sebebiyet veren ve anayasaya aykırı olduğu iddia edilen faaliyetlerini açıklayan bir rapor niteliğindeki bu esaslar arasında hazırlanacak olan anayasanın temel ilkeleri de yer almıştır. Buna göre bir iktidarın meşruiyeti sadece kaynağına yani iktidara gelişine değil kendisini iktidara getiren anayasaya uyması, kamuoyu, ordu, yargı organları, ilim kurumları gibi kurumlarla işbirliği halinde ve hukuk düzeni içinde çalışmasına dayanmaktadır. DP bu şekilde hareket etmediği, kanunsuz icraatta bulunduğu, anayasayı ihlal ettiği gibi TBMM’yi de kişi ve zümre çıkarlarına hizmet eden bir parti grubu haline getirildiği belirtilmiştir. Bu olayların tekrarını önlemek için ihlal edilmiş ve işleyemez duruma gelmiş halihazırdaki anayasa yerine gerçek hukuk devleti anlayışına dayanan, insan onuru, temel hak ve özgürlükler ile sosyal hakları içerecek bir anayasa yapılacağı

⁹ Resmî Gazete, 1 Temmuz 1960, Sayı: 10540. Bu metin Resmî Gazete’de “O Günlerin Fevkaladeliikleri Dolayısıyla Resmi Gazete’ye Girmiyen Yayınlar” başlığı altında yayınlanmıştır.

¹⁰ Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.

vurgulanmıştır. Bu anayasa devlet organları ve sosyal kurumlar arasında denge kurmaya yönelik olarak iktidarı oluşturan meclis çoğunluğunun geleceğin iktidarı olabilecek meclis azınlığını ezmesini önleyecek hukuki mekanizmaları içerecektir. Kanunların anayasaya uygunluğunu sağlayacak organlar da kurulacak ve amaca uygun bir seçim kanununun kabulü ile de “*çoğunluk istibdadına mani olarak siyasi kuvvetin soy-suzlaşması*” önlenecektir¹¹.

İstanbul Tasarısı, bir başlangıç bölümü, 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşması sebebiyle çok uzun ve ayrıntılı bir metindir. Tasarı, klasik ve sosyal haklara geniş yer vermekte ve bunları güvenceye kavuşturmaktaydı. Bununla birlikte yargı bağımsızlığının ve anayasa yargısının öngörüldüğü tasarıda genel oya ve siyasi partilere mesafeli bir duruş söz konusudur. Buna örnek olarak yürütme içinde sorumluluğu olmayan Cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanınması, devlet yönetiminin Millî Savunma Şûrası, Millî İktisat Şûrası, TRT gibi yardımcı ve veya özerk kurumlarla sınırlandırılması, öngörülen ikinci meclisin üçte iki oranında meslek temsilcilerinden oluşması verilebilir. Bu metin yürütmeyi ve partilileri ikinci plana koymasından dolayı eleştirilmiş, gerçekçi olmaktan çok teorik olarak nitelendirilmiştir¹². Bazı hükümlerinin kamuoyunda ciddi tereddütler uyandıran bu tasarının sebep olduğu tepkiler karşısında MBK yeni anayasanın kamuoyunu daha iyi temsil eden bir organ tarafından hazırlanması görüşünden hareketle 157 ve 158 sayılı kanunlarla bir kurucu meclis kurulmasına karar verecektir.¹³ İstanbul Komisyonunun çalışmalarına ilmi katkı getirme ihtiyacı duyulmasıyla AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü bu komisyonun hazırladığı anket sorularına sırasıyla cevap verme yerine görüşlerini gerekçe sunarak açıklama yoluna gidecektir¹⁴.

Yeni anayasanın hangi yöntemle yapılacağı darbeden hemen sonra AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü öğretim üyeleri Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Bahri Savcı, Dr. Necat Erder ve Dr. Bülent Dâver tarafından incelenerek anayasanın millet tarafından seçilen ve özel niteliklere sahip bir kurucu meclis tarafından yapılması kanaatine ulaşılmıştır. Bu düşünce İstanbul Komisyonu’nun da üyesi

¹¹ Resmî Gazete, 2 Temmuz 1960, Sayı: 10541.

¹² Tanör, s. 371-372

¹³ Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025, s. 37-38.

¹⁴ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 22.

olan Prof. Bahri Savcı tarafından enstitü görüşü olarak bu komisyona bildirilmiştir¹⁵. Söz konusu görüş anayasanın salt bilim insanlarından kurulu ve genel oy ile görev gelmemiş bir organ olan hâlihazırdaki komisyon tarafından hazırlanmasının uygun olmadığına işaret etmektedir. Zira Bahri Savcı AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü yeni anayasanın dar kapsamlı ve özel nitelikteki bir Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanıp yine dar ve özel bir dönemin iktidarı olan MBK tarafından onaylanarak kabul edilmesini uygun görmemiş, tasarının seçmenler tarafından onaylanmasının da yetersiz kalacağını ifade etmiştir. Savcı’ya göre anayasa milletin seçtiği üyelerden oluşacak bir kurucu meclis tarafından hazırlanıp kabul edilmelidir¹⁶. Bu görüşe karşı olarak anayasanın başka yollarla onaylanması ve seçimlerin anayasanın kabul edileceği zamana ertelenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Komisyon tarafından hazırlanacak bir anayasanın iktisadi planlama ve organları gibi çok önemli ekonomik ve sosyal maddeler içerebileceği, bunları meclisten geçirmenin muhtemelen çok zor olacağı iddia edilmiştir. Yine anayasanın seçimle görev gelmiş bir meclisten geçirilmesinin dışındaki formüllerle onaylanması, laikliğin kesin biçimde tarif edilmesini ve Gürsel’in de belirttiği üzere dinin politikadan ayrılmasını sağlayacak hükümlerin anayasaya konulması kolaylaşacaktır¹⁷. Anayasanın kabul edilme şekli bakımından ortaya konulan bu iki görüş bir anlamda sivil siyasete farklı yaklaşım biçimlerini göstermektedir. Kurucu meclisin gerekliliğini öngören görüş AÜSBFİİEGAT’ta sivil siyaset kurumuna ağırlık veren düzenlemeler, İstanbul Komisyonunun tasarısında ise genel oya ve sivil siyaset kurumuna güvensizlik şeklinde somutlaşmıştır.

4 Temmuz 1960’ta Akis dergisine komisyon çalışmaları hakkında bilgi veren Onar, 1924 Anayasasının İstiklâl Harbi koşullarının gereği olarak tek kuvvet ve tek meclis esasına dayanmasına karşılık “2. *Cumhuriyet Anayasası*”nın kuvvetler dengesini esas alacağını belirtmiştir. İstiklâl Harbindeki olağanüstü şartlar ve gereklilikler ortadan kalktıktan sonra tek kuvvet ve tek meclis ilkesine dayanan anayasa parti ve parti liderlerinin tahakkümüne sürüklenmiştir¹⁸. Yine 4 Temmuz 1960’ta Devlet Başkanı Gürsel’in basın mensuplarıyla konuşmasında kendisine anayasanın prensipleri

¹⁵ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü: Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Kanunu Hakkındaki Görüşü, Ankara, 1960, s. III.

¹⁶ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 21.

¹⁷ *Yeni Rejimin İlk Günleri*, Forum, 15 Haziran 1960, Sayı: 149, Cilt: XIII, s. 2.

¹⁸ *Prof. Onar’ın Demeci*, Akis, 6 Temmuz 1960, Yıl: 6, Cilt: XVIII, Sayı: 307, s. 12.

hakkında bir soru yöneltilmiştir. Soruya “*Anayasaların millî hayatımızla sıkı ilgisi olduğuna ve hatta akrabalık derecesinde ilgisi olduğuna kaniyim*” şeklinde cevap veren Gürsel’e göre anayasa “*meclis, ayan ve anayasa mahkemesi*” olmak üzere üç temele dayanır. Yeni anayasada dinin istismar edilmesini önleyecek esasların da bulunması gerekir. Çünkü din istismarcılığı bizi Atatürk inkılâplarının gerisine götürür. Gürsel, yeni bir anayasa yapıldığı gerekçesiyle 1924 Anayasasının bir tarafa bırakılmasına razı olmadığını da söylemiştir¹⁹. Gürsel, 5 Temmuz 1960’ta 1. Ordu Kumandanlığı Şeref Salonunda düzenlediği basın toplantısında şu açıklamalarda bulunmuştur: Yeni anayasanın yapılması aceleye getirilmemelidir. Mevcut anayasanın ihtiyaçlara uygun şekilde ıslah edilmesi de oldukça zaman alacaktır. Anayasa konusunda birçok vatandaşın ve ilim kurumunun görüşlerine başvurulması gerekmekte olup Anayasa Komisyonu çalışmalarını geniş şekilde yürütmektedir. Bununla birlikte çalışmaların sonucu biraz gecikecektir. Seçimlerin ne zaman yapılacağını kesin olarak söylemek de mümkün değildir²⁰.

Gürsel’in anayasa konusunda açık bir tutum almadığı, görüşlerine kararsızlık ve istikametsizlik bulunduğu belirtilmiştir²¹. Bu saptama doğru olmakla beraber Gürsel’in parlamento çoğunluklarının sınırlandırılmasını sağlayacak kurumların gerekliliğine inandığı anlaşılmaktadır. Gürsel’in değindiği “*ayan meclisi*” bilindiği üzere Osmanlı Devleti’ndeki I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde üyelerini hükümdarın seçtiği meclistir. Ayan meclisi ile AÜSBFİİEGAT’ta “Cumhuriyet Meclisi”, 1961 Anayasasına “Cumhuriyet Senatosu” olarak yer alan ikinci meclis veya parlamentonun ikinci kanadını kasteden Gürsel anayasa mahkemesinin gerekliliğini de savunmaktadır. Yine Gürsel’in vatandaşların görüşüne başvurulması yolundaki düşüncesine uygun şekilde İstanbul Komisyonu çalışmalarını kamuoyundan büsbütün kopuk biçimde yürütmemiş, ileride üzerinde durulacak olan bir anket çalışması yapmıştır. Bu sürece AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü de katılacaktır.

İstanbul Komisyonu yeni anayasada yer alacak hususlar hakkında hazırladığı anketi enstitü mensuplarına göndermiştir²². Otuz bir sorudan oluşan bu ankette

¹⁹ Resmî Gazete, 22 Temmuz 1960, Sayı: 10558.

²⁰ Resmî Gazete, 25 Temmuz 1960, Sayı: 10560.

²¹ Koçak, Cemil: Birinci Millî Birlik Komitesi 27 Mayıs 1960-13 Kasım 1960, Timaş Yayınları, İstanbul, 2025, s. 122.

²² AÜSBF, s. III.

anayasaya bir başlangıç bölümü eklenmesinin gerekli olup olmadığı, anayasaya hangi hak ve hürriyetlerin konulacağı, dinin siyasete alet edilmesini önleyecek güvencelerin neler olması gerektiği, basın hürriyetinin nasıl sağlanacağı gibi hususlar sorulmuştur²³. Ankette yasama, yürütme ve yargı organlarının teşkilatlanmasına, siyasi partilere ilişkin sorular da bulunmaktadır²⁴. Enstitü, İstanbul Komisyonu tarafından yapılan anketin şekil ve içerik yönünden anket tekniğine uygun olmadığını düşünerek basında komisyona mal edilen görüşler, anayasa hakkında yapılan tartışmalar ve ileri sürülen düşünceler çerçevesinde bir tasarı hazırlamış ve İstanbul Komisyonu’nun yanında kamuoyunun da bilgisine sunmuştur²⁵. Tasarının hazırlık çalışmalarına Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Süheyp Derbil, Kemal Galip Balkar, Doç. Dr. Arif T. Payaslıoğlu, Doç. Dr. Cemal Mihçioğlu, Doç. Dr. İbrahim Yasa, Dr. Bülent Dâver, Dr. Şeref Gözübüyük, Dr. Necat Erder, Dr. Türkkaya Ataöv, Dr. Cemal Aygen, Taner Timur ve Özer Ozankaya katılmışlardır. Tasarının belli bölümlerini bu öğretim üyelerinden bazıları yazmış, dış ilişkiler ve vatandaşlığa ait tekliflerin hazırlanmasına da Doç. Dr. İlhan Unat ve A. Gündüz Ökçün rol almışlardır²⁶.

AÜSBFİİEGAT’a göre anayasaların yapılış şekilleri içerikleri kadar önemlidir. Bir anayasanın kalıcılığı ve işlevini düzgün biçimde yerine getirebilmesi, ülkenin siyasi yapısına ve ihtiyaçlarına uygunluğu kadar temel ilkelerinin hâkim siyasi kuvvetler tarafından kabul görmesi ile ilişkilidir²⁷. Anayasa Komisyonunun hazırlayacağı ön tasarının daha büyük bir kurulun incelemesinden geçirilerek MBK tarafından kesinleştirilip halk oyuna sunulması ihtimali isabetli değildir. Ön tasarımı tartışma olanağına sahip bulunmayan halk bunu aynen kabul ya da büsbütün reddedecektir. Demokrasi yalnızca belli bir kararı oylamayı değil kararın içeriği üzerinde de tasarruf edebilmeyi de kapsar. Bundan dolayı yeni anayasanın millet tarafından seçilen bir meclis tarafından kesinleştirilmesi gerekir. Böyle bir metnin ayrıca halkoyuna sunulması gerekli değildir²⁸. Siyasi sorunlar hakkında çözümler getiren anayasa konusunda en uygun ve ilgililer bakımından benimsenmesi en olası hareket tarzlarını ileri sürecek olanlar siyasi partilerdir. Bütün siyasi partiler, seçmenler nezdindeki güçlerine göre ve

²³ *Anayasa Anket Sualler ve Cevaplar*, Akis, 23 Haziran 1960, Yıl: 6, Cilt: XVIII, Sayı: 305, s. 21.

²⁴ *Anayasa Anket*, s. 21-24.

²⁵ AÜSBF, s. III.

²⁶ AÜSBF, s. IV.

²⁷ AÜSBF, s. 1.

²⁸ AÜSBF, s. 5.

temsilcileri vasıtasıyla anayasa yapımında yer alırlar. Anayasanın tasarısı böyle bir meclise bırakılsa da ön tasarı yine “*bir ilim ve ihtisas heyeti*” tarafından hazırlanmalıdır.²⁹

AÜSBFİEGAT siyasi partilerin siyasi hürriyetin esas olduğu demokratik rejimin vazgeçilmez bir unsuru olduğuna önem vermektedir. Tasarıya göre siyasi tecrübelerin bir sonucu olarak siyasi partisiz bir demokrasi olamayacağını bütün siyaset bilimciler kabul etmektedirler.³⁰ Öte yandan AÜSBFİEGAT’ta yer alan şu tespit dikkat çekicidir: Amacı vatani kurtarmak olan ve kuruluşunda partilerin bulunmadığı Birinci Büyük Millet Meclisi o dönemin olağanüstü şartlarına karşın kısa zamanda birinci ve ikinci grup halinde örgütlenmeye mecbur kalmıştır. Bu durum Millî Mücadelenin kararlı ve azimli biçimde yürütülmesine fayda sağlamıştır³¹. Böyle bir bakış açısı bilim çevrelerinde “hukukçu” düşüncenin yanında “siyaset bilimci” düşüncenin de hesaba katıldığını ya da böyle bir düşüncenin “hukukçu” düşünce tarafından göz önüne alındığını göstermektedir³².

AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü siyasi partilere ve anayasayı hazırlayıp oylayacak bir kurucu meclise atfedilen önem ile tutarlı şekilde Kurucu Millet Meclisi Hakkında Geçici Kanun Tasarısı Teklifi (KMMHGK) hazırlamıştır. Bu tasarı AÜSBFİEGAT’ı komisyonun sivil siyasete olumlu ve ılımlı nitelikteki genel eğilimini göstermektedir. Tasarının bazı maddelerini 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» hakkında Kanunun³³ (KMTHK) ilgili maddeleriyle karşılaştırmak yerinde olur. KMTHK’nın 1. maddesinde 27 Mayıs darbesini meşrulaştıran ifadeler yer almakla birlikte KMMHGK’da böyle bir hükme yer verilmemiştir. KMTHK’da Kurucu Meclis (KM), Temsilciler Meclisi (TM) ve MBK’dan oluşsa da TM’de genel oy ile seçilen hiçbir üye yoktur (m. 4). Oysa KMMHGK uyarınca kurulması öngörülen Kurucu Meclis üyeleri “*milletvekili*” olarak adlandırılmakta ve halk tarafından seçilmektedirler. Seçimle göreve gelmeyenler salt MBK üyeleridir (m. 2/1)³⁴. KMTHK m. 6’ya göre “*faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs*

²⁹ AÜSBF, s. 6

³⁰ AÜSBF, s. 16.

³¹ AÜSBF, s. 56.

³² Soysal, Dinamik, s. 32.

³³ Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

³⁴ AÜSBF, s. 11.

İhtilâline kadar Anayasaya, İnsan Haklarına aykırı icraat ve siyaseti” destekleyenlerin TM’ye üye olmaları yasaktır. Herhangi bir kişinin “*Anayasaya, İnsan Haklarına aykırı icraat ve siyaseti*” desteklediği iddiası ile TM üyesi seçilmesinin önlenmesi mümkündür. KMMHGK m. 2 seçilme yasakları konusuna objektif ve sınırları belirlenmiş bir ölçüt getirmiştir. Buna göre TBMM’nin 11. Döneminde 26 Mayıs 1960 tarihi itibarı ile DP üyesi milletvekilleri ve 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanun ile diğer geçici kanunlar uyarınca haklarında soruşturma açılanlardan takipsizlik ve beraat kararı almayanlar milletvekili seçilemezler³⁵ (m. 2/2). Hatırlatmak gerekir ki 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanunun 6/1. maddesi “*sakut Reisicumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir «Yüksek Adalet Divanı» (YAD) kurulacağını hükme bağlamaktadır*. Yine aynı kanunun 6/8. maddesi “*yargılanmaları, 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre, Divan Âliye ait bulunan şahıslar*”ın da YAD tarafından yargılanacağını öngörmektedir. KMMHGH m. 3/2’nin göndermesiyle DP milletvekillerinin suçlarına iştirak edenler ile 1924 Anayasası uyarınca Divan-ı Âli’nin yargılamaya yetkili olduğu şahıslardan haklarında soruşturma açılıp da beraat veya takipsizlik kararı almayanların milletvekili seçilme hakları kaldırılmıştır³⁶.

KMMKHGK sivil yönetime geçişi hızlandıracak düzenlemeler getirmiştir. M. 10’a göre MBK Kurucu Millet Meclisinin Toplanmasıyla sona erecek, m. 9 uyarınca da Devlet Başkanının görevi ise Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar devam edecektir. Yine aynı maddeye göre Kurucu Millet Meclisi ilk toplantısında iki yıl için bir Cumhurbaşkanı seçer³⁷. KMMHGK’da bu yolda hükümler yoktur. Öte yandan KMMHGK m. 4 kanunun yayımından itibaren siyasi partilerin faaliyetlerini ve yeni siyasi parti kurmayı serbest bırakmaktadır³⁸. MBK’nın 3 Numaralı Tebliği ile “*memleketin selâmet ve asayişini temin bakımından ikinci bir tebliğe kadar her türlü siyasi parti neşriyat ve faaliyetleri, gösteri yürüyüşleri ve her türlü toplantılar men edilmiştir*”³⁹. MBK’nın 13 Numaralı Tebliğinde ise Gürsel yeni anayasanın ilan edilip uygulanmasına kadar bütün siyasi partilerin faaliyetlerini men ettiğini duyurmuştur⁴⁰. Gürsel 4

³⁵ AÜSBF, s. 11.

³⁶ Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

³⁷ AÜSBF, s. 14.

³⁸ AÜSBF, s. 13.

³⁹ Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.

⁴⁰ Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.

Temmuz 1960'ta basın mensuplarıyla yaptığı konuşmada “*siyasi partilerin faaliyetleri halen menedilmiş bulunduğuna göre seçimler arifesinde yeni bir partinin kurulmasına zaman bırakılacak mıdır?*” sorusunu kanunun her vatandaşa parti kurma hakkını verdiği, yeni partilerin kurulabileceği, bunun siyasi faaliyet değil teşkilatlanma olduğu şeklinde cevaplamıştır⁴¹. Gürsel'in açıklaması siyasi partiler konusunda belirsizlik yaratırken KMMHGK siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması için yeni anayasanın kabulünü beklememiş ve süreci öne almıştır. İleride MBK da bu yolda hareket edecek ve siyasi faaliyetler Ocak 1961'de başlayacaktır. Keza siyasi partiler o dönemde kurulmaya başlanacaktır. KMTHK'da ise siyasi faaliyetlerin başlamasına ve partilerin kurulmasına dair bir hüküm yoktur.

AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü, AÜSBFİİEGAT'ın 1960 yaz aylarında baskıya verilmesini takiben 25 Ekim-24 Aralık 1960 tarihleri arasında siyasetçiler, akademisyenler, baro ve sendika temsilcileri ve tarafsız vatandaşların katılımıyla anayasa seminerleri düzenlemiştir. Siyasi faaliyetlerin menedildiği bir ortamda anayasa konularına ilişkin basının yanında tek “*tartışma forumu*” bu seminerler olmuştur⁴². Öte yandan İstanbul Komisyonu hazırladığı ön tasarıyı 15 Ekim 1960 tarihinde MBK'ya teslim etmiş, üyelerin muhalefet şerhleri daha sonra gönderilmiştir⁴³. TM Anayasa Komisyonu İstanbul Tasarısını “*etüd metni*”, AÜSBFİİEGAT'ı yardımcı metin olarak kabul etmiştir⁴⁴. 1961 Anayasasına kaynaklık eden ana metin İstanbul Tasarısı olacaktır.

⁴¹ Resmî Gazete, 23 Temmuz 1960, Sayı: 10559.

⁴² Abadan, Nermin: *1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler*, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 02, s. 252.

⁴³ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa- Komisyonu raporu (5/7)*, T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Otuz dördüncü Birleşim 30. 3 .1961 Perşembe, s. 3 (S. Sayısı: 35).

⁴⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa- Komisyonu raporu (5/7)*, T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, s. 3 (S. Sayısı: 35).

B. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ İDARÎ İLİMLER ENSTİTÜSÜ’NÜN ANAYASA TASARISINDA ORDU

1. Millî Güvenlik Kurulu (MGK)

Günümüzdeki MGK’nın kaynağı olan Yüksek Müdafaa Meclisi 24 Nisan 1933 tarih ve 1443 sayılı kararname ile kurulmuştur⁴⁵. Kararnamenin 1. maddesine göre “İcra Vekilleri Heyeti” (bakanlar kurulu) “Yüksek Müdafaa Meclisi” adı altında toplanır. M. 2 uyarınca Cumhurbaşkanı da “*diledikleri zaman*” meclise bizzat başkanlık eder. M. 7’ye uyarınca meclis “*millî seferberlik bakımından vekillere ayrılacak*” görevleri belirler ve esasları hazırlar⁴⁶. 10 Ağustos 1933 tarih ve 14819 sayılı kararname ile de Yüksek Müdafaa Meclisi’nin müzakere konusu ile kararlarının uygulanma suretini gösteren talimatname yürürlüğe konulmuştur⁴⁷. Bu Meclis, sivil ve askeri kesimden gelen üyelerin unvanlarına göre dahil oldukları bir MGK modeline benzememektedir. Yüksek Müdafaa Meclisi 1961 Anayasası ve 1982 Anayasasının ilk şeklinde öngörülen Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık edeceği şeklindeki düzenleme ile benzerlik taşımaktadır (1961 Anayasası m. 97/2; 1982 Anayasasının 2017 değişikliğinden önceki m. 104/2b).

30/05/1949 tarih 5399 sayılı Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu⁴⁸ ile oluşturulan kurulun tabii başkanı Cumhurbaşkanıdır (m. 1/1). Başbakanın başkanlığı altında çalışacak kurul onun teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek bakanlar, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanından oluşur (m. 2/1). Sefer halinde “*Harb Kuvvetleri Genel Komutanı*” kurulun tabii üyesidir (m. 2/2). Kurulun hükümet tarafından izlenecek millî savunma politikasının esaslarını hazırlama ve millî savunma ile seferberlik faaliyetlerine ilişkin çeşitli görevleri vardır (m. 3). Kurul en az ayda bir defa toplanır (m. 5). Bu dönemde anayasal bir organ olmayan kurulun oluşumunda kuvvet komutanlarının bulunmaması ve sivil üyelerin ağırlığı dikkat çekmektedir.

⁴⁵ Millî Güvenlik Kurulu: Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği 24 Nisan 1933’den 1987’ye 54 yıl, Ankara, 1987, sayfa numarası yok (s.n.y.).

⁴⁶ Millî Güvenlik Kurulu, s.n.y.

⁴⁷ Millî Güvenlik Kurulu, s.n.y.

⁴⁸ Resmî Gazete, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223.

İstanbul Tasarısının “Devlet Yardımcı Kurulları” başlıklı Dördüncü Bölümde yer alan 123. maddede Millî Savunma Yüksek Kurulu yerine “Millî Savunma Şûrası” kurulmuştur. Cumhurbaşkanının tabii başkanı olduğu bu kurula Cumhurbaşkanının olmadığı zamanlar Başbakan başkanlık eder. Kurulun Başkanvekili Silâhlı Kuvvetler Komutanıdır (m. 123/3). Üyeleri Başbakan, Silâhlı Kuvvetler Komutanı, Dışişleri, Maliye, Millî Savunma, Ulaştırma Bakanları, kuvvet komutanları ve Yüksek Millî Savunma Kurulu Genel Sekreteridir (m. 123/1)⁴⁹. “Yüksek Millî Savunma Kurulu Genel Sekreteri” ifadesindeki “Yüksek Millî Savunma Kurulu” ile “Millî Savunma Şûrası” isimleri tutarlı değildir. Tasarıda “Yüksek Millî Savunma Kurulu” diye bir organ bulunmamaktadır. Burada kast edilen unvan “Millî Savunma Şûrası Genel Sekreteri” olmalıdır. Öte yandan “Silâhlı Kuvvetler Komutanı”, Genelkurmay Başkanı unvanının yerine kullanılmıştır (m. 126/2)⁵⁰.

Millî savunma için gereken planları hazırlamak, yurdun askeri ve sivil topyekûn savunmasını gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapmak Millî Savunma Şûrası’nın görevlerindendir (m. 123/2). Topyekûn savunmanın sağlanması ve bununla ilgili tedbirlerin alınması Bakanlar Kurulunun sorumluluğundadır (m. 123/4)⁵¹. Şûra’nın toplanma sıklığına dair bir düzenleme yapılmamıştır.

AÜSBFİEGAT’ta MGK veya onun görevlerini icra edecek hiçbir kurula yer verilmemiştir. Tasarının genel eğilimi dikkate alındığında böyle bir kuruldan sadece ismen bahsedilebilir ve gerekli düzenlemelerin kanun ile yapılacağı öngörülebilirdi. Oysa böyle bir yola dahi gidilmemiş, gerekçede bu konuda bir açıklama yapılmamıştır. 1924 Anayasası döneminde olduğu gibi böyle bir kurula ihtiyaç olup olmadığı ve kurulun yetkilerinin düzenlenmesi tamamen yasama ve yürütme organlarının takdirine bırakılmıştır.

1961 Anayasasının 111. maddesinde Millî Güvenlik Kurulu düzenlenmiştir. MGK, kanunun belirlediği bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet temsilcilerinden oluşur (m. 111/1). MGK’nın başkanı Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanının bulunmadığı zaman kurulun başkanlığını Başbakan yapar (m. 111/2). MGK, *“millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir”* (m. 111/3). Cümlelerin

⁴⁹ Öztürk, İzahlı C. I, s. 59.

⁵⁰ Öztürk, İzahlı C. I, s. 60.

⁵¹ Öztürk, İzahlı C. I, s. 59.

sonundaki “*bildirir*” kelimesi 20/09/1971 tarih ve 1488 sayılı kanunun 1. maddesi ile “*tavsiye eder*” ifadesi ile değiştirilmiştir⁵². Böylece 12 Mart 1971 muhtırasından sonra MGK’nın sivil siyaset üzerindeki etkisi artırılmak istenmiştir. İstanbul Tasarısında olduğu gibi 1961 Anayasasında da kurulun toplanma sıklığına dair bir düzenleme yoktur. 1961 Anayasası MGK üyelerinin büyük bölümünün unvan ve sayılarının belirlenmesini kanuna bırakmıştır. Dolayısıyla kanunda belirlenecek bakan ve kuvvet temsilcilerinin sayısına göre MGK’nın yapısının asker veya sivil kesimden gelen üyelerin çoğunlukta olacağı şekilde belirlenmesi mümkündür. MGK’ya 1961 Anayasası ile anayasal dayanak sağlanmasının sebeplerinden bir tanesi bu anayasa ile kurulan rejimin bir askeri hareket sonucu belirlenmiş olmasıdır⁵³.

Bilindiği üzere MGK uzun yıllar boyunca ordunun siyasete müdahalesini kolaylaştıran bir zemin işlevi görmüştür. 28 Şubat süreci bunun bir örneğidir. TSK’nın MGK’yı Bakanlar Kurulunu uyarma aracı olarak kullandığı hatta 12 Mart 1971 muhtırasında imzası bulunan TSK mensuplarının rütbeleri ve görevlerinin yanına “Milli Güvenlik Kurulu Üyesi” unvanını ekledikleri vurgulanmıştır⁵⁴. Hatta MGK’nın yürütmenin takdir yetkisini sınırlandıran ve iktidardaki siyasi partinin güvenliği ile milli güvenliğin aynı olmadığını vurgulayıcı işlevleri olduğu üzerinde durulmuştur⁵⁵. Bütün bunlar göz önüne alındığında AÜSBFİİEGAT’ın MGK veya benzeri bir kurula yer vermeyerek sivil siyaset alanını ordunun siyasete müdahalesini azaltacak bir şekilde genişlettiği sonucuna varılabilir.

2. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Kurtuluş Savaşı esnasında Sakarya Savaşı’nın yaklaştığı günlerde doğan zorunluluktan dolayı 5 Ağustos 1921 tarihli Başkumandanlık Kanunu ile TBMM Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya savaşın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak genel hükümler kabul etme ve uygulama yetkisi tanınmıştır. Bu yetki savaş ile ilgili hususlar ile sınırlı olarak yasama ve yürütme yetkilerinin kendisine geçici de

⁵² Resmi Gazete, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964.

⁵³ Akgüner, Tayfun: 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 192.

⁵⁴ Akgüner, s. 194.

⁵⁵ Akgüner, s. 195.

olsa devredilmesi anlamına gelmekteydi⁵⁶. Buna karşılık 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Başkomutanlık (Başkumandanlık) hakkında bir hüküm bulunmamaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı Osmanlı Devleti döneminde çeşitli değişikliklerden geçtikten sonra⁵⁷ TBMM tarafından 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyaseti adı altında kurularak on bir vekilden oluşan ve “İcra Vekilleri Heyeti” adı verilen kabineye dahil edilmiştir. Bu kuruluşa “Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekilliği” de denilmiştir⁵⁸. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyaseti hakkında bir hüküm yoktur. Cumhuriyetin ilan edilirken 29/10/1339 (1923) tarih ve 364 sayılı kanun ile değiştirilen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Cumhurbaşkanlığı makamı düzenlense de Başkumandanlık ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyasetine dair hükümlere yer verilmemiştir.

3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı Şeriye ve Evkaf ve Erkânı harbiyei umumiye vekâletlerinin ilgasına dair kanunun 8. maddesi ile bu vekâlet ilga edilmiş, 9. madde uyarınca da Cumhurbaşkanına niyabeten ordunun en yüksek emir komuta makamı olmak üzere “Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti” kurulmuştur. 10. madde uyarınca “*Erkânı harbiyei umumiye reisi Başvekilin inhası ve Reisicumhurun tasdiki ile tâyin olunur*”⁵⁹. Savcı’ya göre böylece askerlik idaresi “*sivil siyasi kademeler*” arasından çıkarılsa da bir diğer sivil siyasi kademeye bağlanmayarak genel idare içinde müstakil bir idare olarak düzenlenmiştir⁶⁰.

1924 Anayasasının 40. maddesi Başkomutanlığın TBMM’nin “*yüce varlığından*” ayrılamayacağını, Cumhurbaşkanı tarafından temsil edileceğini, harp kuvvetlerinin komutasının barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanı, seferde Bakanlar

⁵⁶ Tanör, s. 276.

⁵⁷ Bkz. T.C. Millî Savunma Bakanlığı: Cumhuriyetin 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 2023, s. 42-44.

⁵⁸ T.C. Millî Savunma Bakanlığı, s. 44-45.

⁵⁹ *Şeriye ve Evkaf ve Erkânı harbiyei umumiye vekâletlerinin ilgasına dair kanun No: 429*, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf.

⁶⁰ Savcı, Bahri: *Türkiye’de Devlet Hayatında Askerî Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 03, 1961, s. 43.

Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacak kimse tarafından üstlenileceğini hükme bağlamaktadır⁶¹.

05/06/1944 tarih ve 4589 sayılı Genelkurmay Başkanlığının vazife ve salâhiyetleri hakkında kanunun 1/1. maddesi Genelkurmay Başkanlığını barışta Başvekile bağlayarak Genelkurmay Başkanının emir ve komutadan ve genelkurmay işlerinden Başvekile bağlı olduğunu öngörmüştür Bu kanunun 1/2. maddesine göre “*Genelkurmay Başkanlığı Başvekile bağlı ve emir ve komutadan ve Genelkurmay işlerinden ona karşı mesuldür.*” Genelkurmay Başkanı Başvekilin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından atanır (m. 2)⁶².

30/05/1949 tarih ve 5398 sayılı kanunun 2. maddesiyle Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Aynı kanunun 3. maddesi uyarınca Genelkurmay Başkanı Millî Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanır ve görevden alınır. M. 4 kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları, ordu müfettişleri (komutanları) ile diğer orgeneral ve oramirallerin Genelkurmay Başkanının mütalâası alınarak Millî Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca atanacağı ve görevden alınacağı öngörülmüştür⁶³.

İstanbul Tasarısının “Silâhlı Kuvvetler” başlıklı Beşinci Bölümündeki 125/1. maddesi başkomutanlık bakımından 1924 Anayasası ile aynı esasları kabul etmiştir. M. 126 “Genelkurmay Başkanı” unvanı yerine “Silâhlı Kuvvetler Komutanı” ifadesini kullanmıştır. Aynı maddenin 2. fıkrası uyarınca Silâhlı Kuvvetler Komutanı general veya amirallerden Yüksek Askerî Şûra (YAŞ) tarafından gösterilecek üç aday arasından Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına bağlı olan Silâhlı Kuvvetler Komutanının görev süresi üç yıldır. M. 126/3 uyarınca Silâhlı Kuvvetler Komutanının görev süresine üç yıldan önce son verilmesi m. 126/2’deki yolla olur. Üç yıllık süre savaş halinde YAŞ’ın üçte iki çoğunlukla vereceği mütalâa üzerine Cumhurbaşkanı tarafından gereği kadar uzatılabilir. Görüleceği üzere Silâhlı Kuvvetler Komutanı’nın atanmasında ve görevden

⁶¹ 1924 Anayasasının 10/01/1945 tarih ve 4695 sayılı kanun ile kabul edilen öz-Türkçeleştirilmiş metninden önce yürürlükte olan ilk metninde “*Genelkurmay*” ismi yerine “*Erkânı Harbiyeyi Umumiye*”, “*yüce varlığı*” ifadesi yerine “*şahsiyeti maneviyesi*” ifadesi kullanılmıştır.

⁶² Resmî Gazete, 13 Haziran 1944, Sayı: 5729.

⁶³ Resmî Gazete, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223. Bu kanun ile ilgili Anayasa Mahkemesi kararları için bkz. E. 1963/67 K. 1966/19, Resmî Gazete, 13 Temmuz 1966, Sayı: 12347; E. 1963/135 K. 1965/39, Resmî Gazete, 24 Eylül 1965, Sayı: 12109.

alınmasında YAŞ'ın önemli rolü vardır. Silâhlı Kuvvetler Komutanlığının siyasi bir organ olan hükümete dahil Millî Savunma Bakanlığı yerine tarafsız olması düşünülen Cumhurbaşkanına bağlanması İstanbul Tasarısının sivil siyaset alanını daraltıcı yön-deki eğilimine uygundur.

AÜSBFİİEGAT'ta “Silâhlı Kuvvetler” veya “Millî Savunma” gibi bir bölüm yoktur. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığını düzenleyen 79. madde “*Yürütme İle İlgili Yetkiler*” başlığı altındadır. Ordu ile ilgili konulara ayrı bir başlık açılmaması, bu hususların da diğer yürütme işlem ve faaliyetlerinden farklı görülmediğinin bir ka-nıtıdır. Yine aynı maddeye göre Başkomutanlık Devlet Başkanı sıfatı ile Cumhurbaş-kanınca temsil edilir. Silahlı kuvvetlerin komutası barışta Genelkurmay Başkanına, sa-vaşta bir Başkomutana verilir. Başkomutan ve Genelkurmay Başkanı yüksek rütbeli subaylar arasından Bakanlar Kurulunun teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanır⁶⁴.

Maddenin gerekçesine göre Başkomutanlığın TBMM'nin “*uhdesine münde-miç*” olduğu hükmüne yer verilmemiştir. Çünkü uygulama bakımından bir sonuç do-ğurmayan böyle bir hükme çift meclisli yeni parlamento rejiminde gerek yoktur. Cum-hurbaşkanının fiilen başkomutanlık yapması söz konusu olmayacağı için bu sıfat ta-mamen temsili niteliktedir. Başkanlık sistemlerinde Cumhurbaşkanının aynı zamanda hükümet başkanı sıfatı ile askeri kuvvetlerin istihdam yerlerini belirleme gibi birtakım yetkilerin veriliği görülse de 1924 Anayasasının kurduğu rejim bakımından bu müm-kün değildir. Çünkü askeri kuvvetlerin komutası ve bu kuvvetlerden hangi makamlar tarafından istifade edileceği anayasa ve kanunlar tarafından belirlenmiştir⁶⁵. 1924 Ana-yasasında olduğu gibi barışta Genelkurmay Başkanının atanması usulünü kanuna bı-rakmıştır. Cumhuriyet döneminin tecrübelerinin ürünü olup korunması doğru olan bu usul tasarıda da benimsenmiştir⁶⁶.

AÜSBFİİEGAT'ın Genelkurmay Başkanının atanma yöntemine ilişkin gerek-çesi aynı zamanda bu tasarının sivil siyaset-ordu ilişkilerine bakışını genel olarak açık-ladığı için son derece önemlidir. Gerekçeye göre “*son günlerde askeri makamlara sivil idare karşısında daha fazla muhtariyeti sağlamak niyetiyle Genelkurmay başkanının tayinine hükümet dışında askeri bir organı bir nevi seçim usulüyle katma yolunda bir*

⁶⁴ AÜSBF, s. 38.

⁶⁵ AÜSBF, s. 78.

⁶⁶ AÜSBF, s. 79.

*temayül olduğu görülmektedir*⁶⁷.” Bu eğilim TSK’nın ve komuta yetkisine sahip Genelkurmay Başkanlığının, hükümet dışında bir organ olduğu düşünülen Cumhurbaşkanına bağlanmasını amaçlamaktadır. Bu durum devletin elindeki başlıca kuvvet olan orduyu yürütme organının dışında muhtar bir kuruluş haline getirmek, anayasa rejimlerinde benzeri olmayan bir “*dördüncü kuvvet*” oluşturmak anlamına gelir. Böylece devlet iç ve dış politikadaki temel dayanağından mahrum kalacağı gibi ordu TBMM’nin ve “*milli murakabe*”nin denetiminden çıkacaktır⁶⁸.

AÜSBFİİEGAT’ın gerekçesine göre hükümdarlık ile idare edilen ve demokratik sayılamayacak rejimlerde Genelkurmay Başkanlığının Cumhurbaşkanlığına bağlandığı görülmüştür. Keza başkanlık sistemlerinde böyle bir usul varsa da bunun sebebi Cumhurbaşkanının hükümet başkanı sıfatına sahip olmasıdır. Oysa uygulanmakta olan parlamenter rejimde Cumhurbaşkanının hiçbir icrai sorumluluğu olmadığı gibi bazı istisnalar dışında her türlü tasarrufu hükümet üyeleri tarafından imzalanır⁶⁹. Genelkurmay Başkanının hükümet içinde Başbakanlığa veya Milli Savunma Bakanlığına bağlı olacağı hususu “*hükümetin iç yapısını*” ilgilendirmekte ve kanunla çözülmesi gerekmektedir⁷⁰. Hükümetin orduyu amacı dışında kullanmaya çalıştığı görülmüş olup yakın geçmişte böyle bir uygulamanın söz konusu olmasında eski cumhurbaşkanının hâkim rolü vardır. Bunun sebebi hükümet üzerindeki denetimin yeterince işlememiş olmasıdır. Yeni anayasal rejimde bu durumun önüne geçecek siyasi ve yargısal denetleme imkanları oluşturulacaktır⁷¹. Burada DP döneminin Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkında o dönemde yoğun tartışmalara zemin hazırlayan ve Yassıada’ya kadar taşınan bazı iddialara gönderme yapılmıştır. Bunlar 27 Mayıs’a giden süreçte önemli bir aşama olan 28-29 Nisan 1960’ta İstanbul ve Ankara’da gerçekleşen öğrenci gösterileri üzerine ilan edilen sıkıyönetim kapsamında yapılan bazı uygulamalar ve Bayar’ın öğrencilere ateş edilmesi emri verip vermediğidir.

Bir askeri darbe sonrasında hazırlanan anayasa tasarısında demokratik rejimlerin gereklerinden birisi olan ordunun hükümetin emrinde olmasına yer verilmesi sivil siyasetten yana önemli bir yaklaşıma işaret eder. Yasama, yürütme ve yargıdan sonra

⁶⁷ AÜSBF, s. 79.

⁶⁸ AÜSBF, 79

⁶⁹ AÜSBF, s. 79.

⁷⁰ AÜSBF, s. 80

⁷¹ AÜSBF, s. 80

ordunun “*dördüncü kuvvet*” olmasının önüne geçmek isteyen bu görüş, tasarının 27 Mayıs darbesine bakışı ile de tutarlıdır. Anlaşılan odur ki tasarımı hazırlayanlara göre 27 Mayıs münferit bazı sorunları çözmek üzere yapılmış olan ve siyasi hayatta istisnai bir harekettir. Asıl olan sivil siyaset kurumudur ve bunu daraltacak her türlü hukuki mekanizma kabul edilebilir değildir. Ordunun hükümetin emri altına alınmasına dair sorunların yakın dönemde çözülebildiği dikkate alındığında AÜSBFİİEGAT’ın önemi daha iyi anlaşılır.

1961 Anayasasının “Millî Savunma” bölümüne dahil olan 110/1. madde Başkomutanlık hususunda 1924 Anayasasından ve İstanbul Tasarısından farklı bir düzenleme getirmemiştir. Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından TBMM’ye karşı Bakanlar Kurulunun sorumlu olduğu hükme bağlanırken (m. 110/2) Genelkurmay Başkanının Silâhlı Kuvvetlerin komutanı olduğu, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanacağı, görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği öngörülmüştür (m. 110/3-4). M. 110/4’e göre Genelkurmay Başkanının sorumluluğu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşıdır. Bu hükümlerle İstanbul Tasarısının askeri otoriteye ağırlık veren düzenlemeleri esnetilmiştir. Bahri Savcı, 27 Mayıs’ı gerçekleştirenlerin orduya “*otonomi ve müessiriyet mevkii*” kazandırmak için anayasal dayanaklar oluşturulmasını istemişlerse de yeni anayasanın hazırlanmasında rol alan siyasetçiler ve akademisyenler 27 Mayısçıları ikna etmişlerdir⁷² 20/09/1971 tarih ve 1488 sayılı kanunun 1. maddesi ile 110. maddede çeşitli değişiklikler yapılmış ve “*Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilişkiler*”inin kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır (m. 110/5).

1982 Anayasası m. 117/4 uyarınca Genelkurmay Başkanının Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı öngörülmüşken Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra kabul edilen 21/01/2017 tarih 6771 sayılı kanunun 16/1/C maddesi⁷³ ile yürürlükten kaldırılarak Genelkurmay Başkanının atanma usulünü anayasal bir düzenleme olmaktan çıkarılmıştır. 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 37/1. maddesi ile Genelkurmay Başkanlığı Cumhurbaşkanlığına, m. 338/1 uyarınca Kara, Hava ve Deniz

⁷² Savcı, Türkiye’de Devlet, s. 44.

⁷³ Resmî Gazete, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976.

Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır⁷⁴. 4 Sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kuruluşlar İle Diğer Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 799/1/i maddesi ile 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ilgili hükümleri değiştirilerek Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır⁷⁵.

3. Yüksek Askeri Şûra

Osmanlı Döneminde çeşitli aşamalardan geçerek değişik adlarla Cumhuriyet dönemine ulaşan⁷⁶, 1924 Anayasası çerçevesinde anayasal bir organ olmayan Yüksek Askeri Şûra 28 Ramazan 1343 (22 Nisan 1341 [1925]) tarih ve 636 sayılı Şura-yı Askeri’nin Teşkilat ve Vezâifi Kanunu ile düzenlenmiştir⁷⁷. “Şura-yı Askeri” adı sonradan Türkçe tamlama kurallarına uygun olarak “Yüksek Askerî Şura (YAŞ)” olarak değiştirilmiştir. 29 Nisan 1341 (1925) tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan bu kanuna göre şura, ordu ve donanmada terfi ve taltif esaslarını özel kanun hükümleri uyarınca tespit ve gerekli gördüğünde bunlar hakkında değişiklik teklif etmeye yetkilidir (m. 1/3). Tümen ve kolordu komutanları ile eşiti komutanlıkların atama, değiştirme ve emeklilik gibi özlük işlemlerinde YAŞ’ın görüşü alınır (m. 1/4/a)⁷⁸. YAŞ’ın tabii başkanı Cumhurbaşkanındır. Gerektiğinde Başbakan ile öteki bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından davet edilerek şura toplantısında bulunurlar (m. 2/1)⁷⁹. Cumhurbaşkanı bakanlar heyetinin katılacağı görüşmelere başkanlık eder. Cumhurbaşkanının bulunmadığı zamanlarda şuraya vekaleten Başbakan, Milli Savunma Bakanı veya Bahriye Vekillerinden⁸⁰ biri, bunlar bulunmazsa Genelkurmay Başkanı başkanlık eder (m. 2/2). Şûra üyeleri Milli Savunma Bakanı, Bahriye Bakanı, Genelkurmay Başkanı, ordu müfettişleri (komutanları), Donanma Komutanı, barışta ve savaşta ordu ve donanma komutanlığını fiilen yapmış muvazzaf generaller arasından veya istenen niteliği kazanmış muvazzaf ve bir derece ast komutanlıkta bilfiil bulunmuş kişiler arasından

⁷⁴ Resmî Gazete, 10 Temmuz 2018, Sayı: 30474.

⁷⁵ Resmî Gazete, 15 Temmuz 2018, Sayı: 30479.

⁷⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı: Yüksek Askerî Şura Tarihçesi, Ankara, 2001, s. 12-33.

⁷⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, s. 33-34.

⁷⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, s. 34.

⁷⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, s. 34

⁸⁰ Bahriye Vekaleti (Denizcilik Bakanlığı) sonradan kaldırılmıştır.

seçilecek dört üyedir⁸¹ (m. 3/1). Hatırlatmak gerekir ki bu dönemde ordu kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlıkları şeklinde teşkilatlanmamıştır. Bundan dolayı YAŞ'ta kuvvet komutanları yoktur. Ordu komutanları da üç tanedir. Jandarma Genel Komutanının YAŞ'a doğrudan alınmadığı dikkat çekmektedir. Bu görevdeki general ancak diğer şartları taşıyorsa üye seçildiği takdirde YAŞ'a iştirak edebilir.

Kuvvet komutanları 30 Mayıs 1949 tarih ve 5400 sayılı Yüksek Askerî Şûranın teşkilât ve görevleri hakkındaki 636 sayılı kanunun 2 nci ve 3 üncü maddelerinin değiştirilmesine dair Kanunun 2. maddesi ile YAŞ'ın tabii başkanının Başbakan olacağı hükme bağlanmıştır. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile *“rütbesi üstündeki sicil hükümlerine iştirak etmemek şartiyle”* Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterinin YAŞ üyesi olacağı öngörülmüştür⁸².

İstanbul Tasarısının “Silâhlı Kuvvetler” başlıklı Beşinci Bölümünde düzenlenen YAŞ'ın tabii başkanı Cumhurbaşkanıdır (m. 127/2). YAŞ'ın üyeleri Silâhlı Kuvvetler Komutanı, kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetleri komutanları, Millî Savunma Şûrası Genel Sekreteri ve Silâhlı Kuvvetler Komutanlığının göstereceği adaylar arasından YAŞ'ın üç yıl için seçeceği general ve amirallerdir. Bu generallerin ikisi kara, ikisi hava kuvvetlerinden seçilir. Deniz kuvvetlerinden de iki amiral seçilir (m. 127/2). Önceden Silâhlı Kuvvetler Komutanlığı yapmış olan general ve amiraller YAŞ'ın tabii üyeleridir (m. 127/2). YAŞ'ın görevleri ülkenin silahlı savunmasını hazırlama, ordunun ihtiyaçlarını belirleme, Millî Savunma Bakanlığının bütçesini inceleme, general ve amiraller ile bunlara eşit rütbedeki asker kişilerin görevden çıkarma ve emeklilik dahil her türlü özlük işleridir (m. 127/4). İstanbul Tasarısının öngördüğü YAŞ neredeyse tamamen askeri bir kuruldur. Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dahi YAŞ'a alınmamış, siyasi partilerden bağımsız ve tarafsız olacağı düşünülen Cumhurbaşkanı'na yer verilmiştir. Böylece hükümetin ordu ile ilgili tasarruflarda bulunamamasının amaçlandığını öne sürmek yanlış olmayacaktır.

AÜSBFİİEGAT'ta YAŞ veya benzeri bir kurul düzenlenmemiştir. AÜSBFİİEGAT'ın gerekçesinde yer alan Genelkurmay Başkanlığına dair yukarıda değinilen açıklamalar⁸³ YAŞ'ın AÜSBFİİEGAT'te düzenlenmemesi noktasında da geçerlidir. Tekrara düşmek pahasında gerekçedeki şu cümlenin buraya da alınması yerinde

⁸¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, s. 34.

⁸² Resmî Gazete, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223.

⁸³ AÜSBF, s. 78-80.

olacaktır: “*Son günlerde askeri makamlara sivil idare karşısında daha fazla muhtariyeti sağlamak niyetiyle Genelkurmay başkanının tayinine hükümet dışında askeri bir organı bir nevi seçim usulüyle katma yolunda bir temayül olduğu görülmektedir*”⁸⁴. Buradaki “*bir temayül*” ifadesinin İstanbul Tasarısındaki YAŞ ile ilgili düzenlemeyi işaret etmesi muhtemeldir.

YAŞ, anayasal bir kurum olarak 1961 ve 1982 anayasalarında düzenlenmemiştir. Bununla birlikte 1982 Anayasasının 125/2. maddesi YAŞ’ın kararlarını yargı denetimi dışında bırakmaktaydı. 07/05/2010 tarih ve 5982 sayılı kanunun 11. maddesi ile yapılan değişiklik ile YAŞ’ın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. YAŞ’ın kararlarının yargı denetimi dışında tutulacağına dair düzenleme de 21/01/2017 tarih ve 6771 sayılı kanunun 16. maddesiyle kaldırılmıştır.

4. Askeri Yargı Organları

Askeri mahkemelerin kaynağı Osmanlı İmparatorluğunda faaliyet göstermiş olan Divan-ı Harplerdir. Bu mahkemelerin kararlarını temyizen incelemek üzere 6 Nisan 1914’te (24 Mart 1330) “Divan-ı Temyiz-i Askerî” kurulmuştur⁸⁵. Bazı değişikliklerle Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gelen Divan-ı Temyiz-i Askerî 22 Mayıs 1930 tarih ve 1631 sayılı Askerî Muhakeme Usulü Kanununun 284. maddesi ile kaldırılmış, yerine kurulan organ “Askerî Temyiz Mahkemesi” olarak adlandırılmıştır⁸⁶. Bu dönemde anayasa ile düzenlenmiş bir yüksek yargı organı niteliğinde olmayan Askerî Temyiz Mahkemesi’ne anayasal dayanak kazandırılması çalışmaları 27 Mayıs darbesinden sonra gündeme gelmiştir.

İstanbul Tasarısının 182. maddesi askeri mahkemelerin barış zamanında ancak TSK mensuplarının işleyeceği askeri suçlara bakmakla görevli olduğunu hükme bağlamış, savaş ve sıkıyönetim sırasında askeri mahkemelerin hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğunun düzenlenmesini kanuna bırakmıştır. Yine aynı

⁸⁴ AÜSBF, s. 79.

⁸⁵ T.C. Askerî Yargıtay: Kuruluşundan Günümüze Askerî Yargıtay (1914-2002), Ankara, 2002, s. XIII.

⁸⁶ T.C. Askerî Yargıtay, s. XIV.

maddede Yüksek Askeri Mahkemenin görev alanı, başkan ve üyelerine dair hükümler vardır⁸⁷.

AÜSBFİEGAT m. 96'ya göre askeri yargı organları ve bunların görev alanları kanunla düzenlenecek olup barış zamanında askeri yargı sadece asker kişilerin askeri suçlarını yargılayabilir⁸⁸. Bu madde hakkında gerekçe düzenlenmemiştir. Askeri yargı konusundaki düzenlemelerin yasama organına bırakılması ve askeri yargı kolunun yüksek mahkemesine anayasal dayanak sağlanmamış olması AÜSBFİEGAT'ın yasama organına düzenleme alanı bırakan ve askeri kurumları ön plana almayan genel yaklaşımı ile tutarlıdır.

1961 Anayasasının 138. maddesinde askeri yargının askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceği, asker olmayan kişilerin ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargılanacağı, savaş veya sıkıyönetim zamanında askeri mahkemelerin hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğunun kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Askeri mahkeme üyelerinin çoğunluğu hâkimlik niteliğine sahip olacaktır. Askerî yargı organlarının kuruluşu ve işleyişi, askeri hâkimlerin özlük işleri ile mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır. 141/1. maddesinde Askerî Yargıtay ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Askerî Yargıtay'da görev yapmış başkanların büyük çoğunluğunun hâkim sınıfından olmasını⁸⁹ 1961 Anayasasının askeri hakimlere hakimlik teminatı tanınmasına bağlamak mümkündür. Buna karşılık 1961 Anayasasından önceki dönemde faaliyet gösteren Askerî Temyiz Mahkemesinin bütün başkanları muharip sınıflardan gelen generallerdir⁹⁰.

1961 Anayasasının Danıştayı düzenleyen 140. maddesine 20/09/1971 tarih ve 1488 sayılı kanunun 1. maddesi ile 6. fıkra olarak Askerî Yüksek İdare Mahkemesi eklenmiştir⁹¹. Bu düzenlemenin yapılmasında 12 Mart 1971 muhtırası ile başlayan dönemde ordunun siyasetteki etkisinin belirleyici olmasının rolü büyüktür.

21/01/2017 tarih ve 6771 sayılı kanunun 13. maddesi ile 1982 Anayasasının 142. maddesine disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemelerin kurulamayacağı,

⁸⁷ Öztürk, İzahlı C. I, s. 77.

⁸⁸ AÜSBF, s. 42.

⁸⁹ T.C. Askerî Yargıtay, s. B-1, B-17-B-34.

⁹⁰ T.C. Askerî Yargıtay, s. B-1-B-16.

⁹¹ Resmî Gazete, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964.

ancak savaş durumunda asker kişilerin görevleriyle ilgili suçlarına bakmak üzere askeri mahkemelerin kurulabileceğini öngören hükümler eklenmiştir. Yine 6771 sayılı kanun ile Askeri Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’nin kaldırılması ve 1982 Anayasasında doğan boşlukların giderilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (m. 16/1/A-B; 17/1/D-E)⁹².

C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ İDARİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ’NÜN ANAYASA TASARISINDA 27 MAYIS DARBESİ

1. Başlangıç Bölümü ve 27 Mayıs Darbesi

Anayasaların dayandığı temel felsefe ve ilkeleri açıklayan ve bu belgelerin yapıldığı tarihsel dönemin bazı özelliklerini gösteren başlangıç bölümleri Türkiye’deki anayasacılık hareketlerinde tartışma konusu olmuştur. 1961 Anayasasının başlangıç bölümünün askeri bir cuntanın iradesi ve fiili ile milletin iradesi ve fiili arasında özdeşlik kurduğu, bu kurgunun askeri darbelere ve darbe anayasalarına meşruiyet kazandırmaya zemin hazırladığı ve bu olguyu Türk siyasal yaşamına kabul ettirdiği ifade edilmiştir⁹³. 1982 Anayasasının Başlangıç Bölümünde yer alan ve 12 Eylül 1980 darbesini meşrulaştıran ifadeler⁹⁴ 23 Haziran 1995 tarih ve 4121 sayılı 7/11/1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddele-
rinin Değiştirilmesine Dair Kanun⁹⁵ ile kaldırmışsa da 1961 Anayasasının Başlangıç Bölümündeki 27 Mayıs darbesine dair ifadeler⁹⁶ bakımından böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

⁹² Resmî Gazete, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976.

⁹³ Parla, Taha: Türkiye’de Anayasalar Tarih, İdeoloji, Rejim 1921-2016, Genişletilmiş Beşinci Basım, İstanbul, 2016, s. 33.

⁹⁴ Başlangıç Bölümünün ikinci paragrafı şöyle başlamaktaydı: “*Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtı sonucunda, [...]*”.

⁹⁵ Resmî Gazete, 26 Temmuz 1995, Sayı: 22355.

⁹⁶ Başlangıç Bölümünün tek cümleden ibaret ikinci paragrafı “*Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi yapan Türk Milleti*” ifadesiyle başlamaktadır.

İstanbul Tasarısının Başlangıç Bölümünde “[...] *Cumhuriyete, Atatürk inkılaplarına bağlı; yurdu, özlediği gerçek demokrasiye ulaştırmak amacını güden 27 Mayıs İhtilâlinin iman ve azmi ile dolu bir millet olarak; [...]*” ifadesi varken⁹⁷ TM Anayasa Komisyonunun hazırladığı tasarıda başlangıç bölümüne yer verilmemiştir. Anayasa Komisyonu Başkanvekili Emin Paksüt “*Anayasanın ruhunu ve havasını aksettirecek bir başlangıcın*” yazılması görüşüne komisyonun katıldığını ancak “*Anayasa ruhunu aksettirecek*” havanın TM’de bulunacağını ifade etmiştir. Bundan dolayı komisyon başlangıç bölümünün TM’den “*alınacak feyizle*” yazılacağından bahisle bu çalışmayı meclise bırakmıştır⁹⁸. Sonuçta “*Anayasa ve hukuk dışı davranış tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk milleti*” ifadesi 1961 Anayasasına konulmuştur. Başlangıç Bölümü için gerekçe yazılmamıştır⁹⁹.

İstanbul Tasarısından ve 1961 Anayasasından farklı olarak AÜSBFİİEGAT’ın Başlangıç Bölümünde 27 Mayıs darbesine atıf ve bu hareketi meşrulaştıran ifadeler yoktur. Bu bölümde Atatürk’e ismen yer verilmemekle birlikte “*cumhuriyet rejimini ve devrim ilkelerini korumaya kararlı olan Türk milleti*” ifadesi vardır¹⁰⁰. Gerekçede anayasalara başlangıç bölümleri konulmasının sebepleri açıklanmış ve “*geçmişten ziyade geleceğe bakan ve siyasî rejimimizin temel umdelerini gösteren*” bir başlangıç metninin teklif edildiği belirtilmiştir¹⁰¹. Tasarının 1. maddesinde düzenlenen cumhuriyetin nitelikleri arasında “*devrimlere bağlılık*” mevcuttur¹⁰². Buradaki “*geçmişten ziyade geleceğe bakan*” bir başlangıç metninden ne kastedildiğini açıklamak önem arz etmektedir. Bu konuda gerekçede bir açıklama yoksa da Bahri Savcı’nın “*Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*” isimli makalesi önemli veriler sunmaktadır¹⁰³.

⁹⁷ Öztürk, Kâzım: İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 25.

⁹⁸ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Otuz dördüncü Birleşim 30. 3 .1961 Perşembe, s. 367.

⁹⁹ Öztürk, Kâzım: İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 915, dipnot 2.

¹⁰⁰ AÜSBF, s. 19.

¹⁰¹ AÜSBF, s. 45.

¹⁰² AÜSBF, s. 19.

¹⁰³ Savcı, Yeni Anayasa (1962).

Bahri Savcı’ya göre Başlangıç Bölümünde ve 1. maddedeki “*devrimlere bağlılık kavramı statik bir anlam göstermektedir.*” Batılılaşma aşamaları inkılâp hareketleri ile tamamlanarak sosyal ve siyasal sonuçlara ulaşılmıştır. Milli egemenlik, seçimle göreve gelmiş yasama organları, kuvvetli ve istikrarlı bir yürütme organı, Anayasa Mahkemesi, bağımsız yargı, temel hak ve özgürlükler gibi kurumlar çok partili demokratik hayatın ana kurumları olduğu kadar batılılaşma sürecinin son gelişmeleridir. Böylece yeni devrimler gerçekleştirme ihtiyacı kalmamıştır. Yapılması gereken halihazırdaki devrimleri korumaktan ibarettir. 27 Mayıs İhtilâli kardeş kavgasını önlemek, 1924 Anayasasından ve demokrasiden sapmaları ortadan kaldırmak için yapıldığı halde MBK’da ilk günlerden itibaren Türkiye’nin bütün sorunlarını köktenci uygulamalarla çözme yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Zamanla MBK iktidarının geçici değil sürekli olmasını savunan bir akım ihtilal ortamında kendisini hissettirmiştir¹⁰⁴. Oysa siyasi demokrasiyi yerleştirme ve kararlı bir bakış açısıyla geliştirme görüşü savunulmalıydı¹⁰⁵. Savcı’ya göre “*sonraki gelişmeler, 27 Mayısı muhakkak bir inkılaplar serisinin başlangıcı yapmak isteyen akımların ortaya çıkışı ama, kadro, müdür fikir ve dayanak kitle gücü noksanı yüzünden bu akımların varma istidadı gösterdiği şahsî idare eğiliminin anlaşılması; tasarının bu realist görüşünü değerlendirmektedir*”¹⁰⁶. Savcı, kapalı ve karmaşık bir anlatımla 27 Mayıs’ın amacının sınırlı olduğunu, asıl amacın siyasi demokrasiyi koruyup geliştirmekten ibaret bulunduğunu, bu hareketin dayandığı kitlenin ve düşünsel temelinin eksikliğini vurgulamıştır. Savcı’ya göre bu nitelikteki bir ihtilal köktenci icraatların ya da başka darbelerin ilk aşaması olarak kabul edilirse varılacak nokta “*şahsî idare*”dir. Bundan dolayı da AÜSBFİEGAT’ta “*sınırlı devrim*” kavramı benimsenmiştir. Savcı’nın “*sonraki gelişmeler*”den kastı on dört MBK üyesinin komiteden tasfiye edilerek yurtdışında zorla görevlendirilmelerinden sonra orduda yoğunlaşan cuntalaşma hareketleri ve sonu Kur. Albay Talat Aydemir’in 1962 ve 1963’teki darbe girişimlerine varan bunalımlı süreçtir. Savcı açıkça ifade etmese de 27 Mayıs darbesine böyle bir bakış Başlangıç Bölümüne darbeyi meşrulaştıran ifadelerin konulmasının önüne geçmiş olsa gerekir. AÜSBFİEGAT’ın 3. maddesinin gerekçesinde bu şekilde bir saptamayı haklı çıkaracak ifadeler vardır:

¹⁰⁴ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 34.

¹⁰⁵ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 34-35.

¹⁰⁶ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 35.

[...] 27 Mayıs hareketi Atatürk'ün önderliğinde Millî Mücadele hareketi ile kurulmuş olan Cumhuriyet Rejiminin aynı ruhla devamını sağlamayı hedef tuttuğuna göre yeni anayasa rejimimizi, bazı memleketlerin pek uygun olmayan tatbikatına bakarak, ikinci Cumhuriyet adıyla vasıfla aldirmek isabetli olmaz¹⁰⁷.

Bazı çevrelerde 27 Mayıs darbesi ile açılan dönemin “İkinci Cumhuriyet” olarak adlandırılması söz konusu olmuştur. CHP'nin önde gelen isimlerinden, İşçileri Başkanlığı da yapmış olan Hıfzı Oğuz Bekata “Birinci Cumhuriyet Biterken” adlı eserinde “Atatürk'ün şanla dalgalandırdığı Birinci Cumhuriyet'in bayrağı, İnönü'nün elinde yeni şerefler kazanmış ve Celal Bayar'ın elinde çamura düşmüştür¹⁰⁸” demiş ve “İkinci Cumhuriyet'e girerken¹⁰⁹” ifadesini kullanmıştır. Bekata'ya göre 27 Mayıs hareketi “Birinci Cumhuriyeti hüznle uğurlarken, Türkiye'ye bütün esaslar ile ve müesseseler ile tam bir hürriyet nizamını; gerçek Anayasaya müstenit gerçek bir hukuk devleti nizamını getirecek ve bu nizamı yerleştirecek¹¹⁰”tir. Böyle bir adlandırma büyük ihtimalle Fransa siyasi tarihinde kurulmuş olan cumhuriyet rejimlerinin sayı verilerek sıralanmasından esinlenmiştir.

27 Mayıs darbesini meşrulaştıran ifadeler 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanun ile 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkili hakkında Kanunda yer almaktadır¹¹¹. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanunun “Genel Hükümler” bölümündeki iki paragraf 1961 Anayasasının Başlangıç Bölümüne benzetilmektedir. 157 sayılı kanunun 1. maddesinde “Kurucu Meclis, Türk Milletinin zulme karşı direnme hakkını kullanmak suretiyle onun adına harekete geçen Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, meşruiyetini kaybetmiş olan idareyi 27 Mayıs 1960 Millî ihtilaliyle devirerek, meşru iktidarı emanet ettiği Millî Birlik Komitesi” cümlesi yer almaktadır¹¹². AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsünün hazırladığı KMMHGK'da bu yönde ifadeler yoktur.

¹⁰⁷ AÜSBF, s. 45.

¹⁰⁸ Bekata, Hıfzı Oğuz: Birinci Cumhuriyet Biterken, Çığır Yayınları, Ankara, 1960, s. X.

¹⁰⁹ Bekata, s. XV.

¹¹⁰ Bekata, s. XVI

¹¹¹ Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525; Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

¹¹² Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

2. Millî Birlik Komitesi (MBK)

27 Mayıs darbesini gerçekleştiren MBK üyelerinin genel seçimler yapılarak sivil yönetime geçildikten sonra hukuki statülerinin belirlenmesine ilişkin düzenlemeler 27 Mayıs sonrasındaki anayasa yapımı çalışmalarında gündeme gelmiştir. Buradaki temel amaç MBK üyelerinin ileride darbe suçlaması ile yargılanarak cezalandırılma ihtimalini önlemektir. 27 Mayıs ile yapılan düzenlemelerin ve kurulan kurumların korunması için MBK üyelerine yasama organında yer vermek bir diğer amaçtır.

İstanbul Tasarısının “Son Hükümler” başlıklı VI. Kısımının I/1. maddesi 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanunda adları yazılı MBK üyelerinin yaş sınırına bakılmaksızın Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi olacaklarını hükme bağlamaktadır¹¹³. Bu kanunun “Millî Birlik Komitesi” başlıklı bölümünde yer alan 9. maddeye göre MBK üyeleri bu kanunun altında imzası bulunan başkan ve üyelerden kuruludur. Kanunun altında başta MBK Başkanı Cemal Gürsel olmak üzere otuz sekiz üyenin imzası vardır¹¹⁴. Yine aynı kısmın II. Maddesine göre MBK bu anayasaya göre toplanan TBMM’nin çalışmaya başlamasıyla hukuki varlığını kaybederek kendiliğinden dağılmış olur¹¹⁵. Darbe yönetiminin ilk döneminde otuz sekiz olan üyelerden biri vefat etmiş, kalan otuz yedi üyenin on dördü de 13 Kasım 1960’ta Cemal Gürsel tarafından MBK’nın feshedilmesiyle yurt dışı temsilciliklerinde görevlendirilerek komite içindeki anlaşmazlıklardan doğan mücadeleler sebebiyle tasfiye edilmişlerdir¹¹⁶. Tasfiyeden sonra yeniden kurulan MBK’da yirmi üç üye kalmıştır.

AÜSBFİİEGAT’ın “Cumhuriyet Meclisi” olarak adlandırdığı ikinci meclise MBK üyelerinin tabii üye olarak girmelerini düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır. Gerekçede bu konu hakkında uzun açıklamalar vardır. Buna göre son zamanlarda MBK üyelerinin ve hatta 27 Mayıs’tan sonra kurulan hükümetin bakanlarının Cumhuriyet Senatosuna tabii üye olarak alınması eğilimlerine rastlanmaktadır. Oysa ikinci meclislere yer veren ülkelerde bu usul ilim, sanat ve edebiyat gibi alanlarda olağanüstü başarıları ile tanınan kişiler bakımından söz konusu olmaktadır. Bunlar da “otomatik” olarak değil Cumhurbaşkanı’nın ataması gibi bir tür seçim ile meclise girmektedirler.

¹¹³ Öztürk, İzahlı Cilt-I, s. 81.

¹¹⁴ Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

¹¹⁵ Öztürk, İzahlı Cilt-I, s. 81.

¹¹⁶ Cumhuriyet, 14 Kasım 1960, s. 1,5.

Öte yandan bu şekilde senatoya giren üyelerin sayısı ihmal edilebilir düzeydeyken kurulmak istenen ikinci meclise tabii üye olması gerektiği ileri sürülenlerin sayısı toplam üye sayısının üçte birini aşmaktadır. Böylece “*parlamento tarihinde iyi bir iz bırakmayan bir usul tavsiye olunmaktadır*”¹¹⁷.” MBK üyelerinin tabii senatör olmalarını savunan görüşün temelinde “*kurulmuş olan rejime bir nevi teminat sağlama kaygısı yer almış ve bu surette rejimi kuranların ve ilk defa idaresini üzerlerine alanların ikinci mecliste kurdukları eserin devamını sağlayacak bir kuvvet teşkil edebilecekleri düşünülmüş olabilir*”¹¹⁸.” Bununla birlikte tayinle gelen üyeler ile tabii üyelerin seçilmiş üyeler karşısında zayıf bir konumda kaldıkları tecrübeler sonucunda görülmüştür. Seçimle gelen üyelerle tabii üyeler arasındaki fikir çatışmaları sağlanmak istenen teminat bir yana tabii üyeleri ve ikinci meclisi yıpratabilir¹¹⁹.

Gerekçeye göre MBK üyelerinin yerine getirdikleri “*büyük vatani hizmet*” karşısında, onlardan siyasi hayatta kalmak isteyenlere siyasi partilerin her biri müştereken yer verebilirler. Bu teklifler siyasi partilerden kaynaklanacak olup MBK üyeleri sonradan istedikleri siyasi partinin üyeleri olabilirler veya bağımsız kalabilirler. Böylece seçilmiş üyeler olarak mecliste daha güçlü rol oynarlar¹²⁰. Gerçekten de 13 Kasım 1960’ta MBK’dan çıkarıldıkları ve dolayısıyla 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunmadığı için Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi olamayan MBK üyeleri sonradan parlamentoya girmiş ve siyasette önemli roller oynamışlardır. Bu isimlerin başında Kur. Albay Alparslan Türkeş gelmektedir.

AÜSBFİEGAT MBK üyelerini tabii üye unvanı ile Cumhuriyet Meclisine almayarak sivil siyasetin güçlendirilmesine dönük bir eğilimi benimsemiştir. Hatırlatmak gerekir ki tasarının 40/1. maddesi Cumhuriyet Meclisi’nin sadece halk tarafından seçilecek üyelerden oluşacağını öngörmüştür¹²¹. Bu mecliste eski devlet başkanlarının dışında tabii üye bulunmadığı gibi Cumhurbaşkanıya da oraya üye bir başka deyişle “kontenjan senatörü” seçme yetkisi tanınmamıştır. Böylece Cumhuriyet Meclisinin oluşmasında esas rol siyasi partilere düşmektedir ki bu, tasarının genel felsefesine

¹¹⁷ AÜSBF, s. 61.

¹¹⁸ AÜSBF, s. 61.

¹¹⁹ AÜSBF, s. 61.

¹²⁰ AÜSBF, s. 62.

¹²¹ AÜSBF, s. 26.

uygundur. Eski devlet başkanlarının sayısının toplam üye sayısı karşısında çok az olacağı açıktır.

AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü’nün hazırladığı Kurucu Millet Meclisi Hakkında Geçici Kanun Teklifi m. 10/1 uyarınca MBK’nın sona ermesini Kurucu Meclisin toplanacağı zamana bağlamıştır¹²². Tasarıda, İstanbul Tasarısından ve ileride görüleceği üzere 1961 Anayasasından farklı olarak demokratik rejime bir an önce geçilebilmesi için bir cunta olan MBK’nın mutlak etkisini azaltabilmek adına böyle bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bir başka deyişle MBK’nın sona ermesi için anayasanın kabulünden sonra kurulacak TBMM’nin toplanması beklenmeyecek ve sivil yönetime daha erken geçilebilecektir.

1961 Anayasasının Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunu düzenleyen 70/2. maddesi uyarınca 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan MBK Başkan ve üyeleri Cumhuriyet Senatosunun tabii üyeleridirler. Bu üyelerin süre sınırlaması olmaksızın görev yapacağı öngörüldüğünden onlar hakkında Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimini düzenleyen m. 73/1-2 ve geçici madde 10/1 uygulanmaz. Geçici madde 4/1 uyarınca bu anayasaya göre kurulan TBMM’nin toplanmasıyla MBK ile Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisinin hukuki varlıklarının sona ererek kendiliğinden dağılacakları hükme bağlanmıştır. MBK’nın bir üyesinin istifasından sonra genel seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961 tarihi itibarıyla komitede yirmi iki üye kalmıştır. 26 Ekim 1961’de Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra yirmi bir MBK üyesi Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi olarak görev yapmışlardır. Cumhuriyet Senatosunda “Millî Birlik Grubu”nu oluşturan ve özellikle 1960’larda siyasette belli bir ağırlığı olan bu üyelerden vefat ve istifa edenler olmuştur. Millî Birlik Grubu 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etmiştir.

3. 27 Mayıs Dönemindeki Tasarruflara İlişkin Hükümler

27 Mayıs 1960’tan milletvekili genel seçimlerinin yapıldığı 15 Ekim 1961’e kadar ülke MBK tarafından yönetilmiştir. MBK’nın Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel imzalı 6 numaralı bildirisinin 2. maddesinde “*devletin bütün idaresini ve bütün Türk Silâhlı Kuvvetlerinin emir ve kumandasını deruhte ettim*”

¹²² AÜSBF, s. 14.

cümlesi vardır¹²³. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Geçici Kanunun 3. maddesine göre MBK yasama yetkisini doğrudan doğruya, yürütme yetkisini Devlet Başkanı tarafından atanan ve MBK tarafından onaylanan Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. M. 17/1 uyarınca MBK Başkanı aynı zamanda Devlet ve Bakanlar Kurulunun Başkanı olup¹²⁴ bu görevleri Orgeneral Cemal Gürsel üstlenmiştir. Bu dönemde iki hükümet görev yapmıştır.

1 sayılı kanunun 6. maddesi “*sakıt Reisicumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere*” Yüksek Adalet Divanının kurulduğunu hükme bağlamaktadır. Bilindiği üzere İstanbul Yassıada’da görev yapacak olan bu mahkeme sonucunda birçok DP mensubu, bürokrat ve memur hapis cezasına çarptırılırken Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkındaki idam cezaları infaz edilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve diğer idam mahkumlarının cezaları MBK tarafından müebbet hapse çevrilmiştir. Günümüze kadar tartışma konusu olan bu idamların yanında eski DP’lilerin affı 1970’lere kadar tartışılmıştır. 27 Mayıs döneminin hafızalarda en çok iz bırakan ve siyasi kutuplaşmalara zemin hazırlayan tasarrufu bu mahkemenin kararlardır.

13/12/1960 tarih ve 157 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» hakkında Kanun ile kurulan Kurucu Meclis yeni anayasa ile seçim kanununu hazırlamakla yetkilendirilmiştir. KM en geç 29 Ekim 1961’de iktidarı yeni seçilecek TBMM’ye devredene kadar yasama yetkisi ile yürütme yetkisini bu kanundaki esaslara göre kullanır (m. 1/1). KM’nin “*kanunları yapma, değiştirme, yorumlama ve yürürlükten kaldırma; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerim görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı Devletlere karşı silâhlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme; ya bancı Devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarla sözleşme ve her türlü anlaşmaları ve Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkı yönetim kararını onaylama*” yetkileri vardır (m. 18/2)¹²⁵. KM, MBK ile Temsilciler Meclisinden oluşmaktadır. TM, Devlet Başkanı, MBK tarafından seçilecek

¹²³ Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.

¹²⁴ Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.

¹²⁵ Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.

üyeler ile Bakanlar Kurulu Üyeleri, siyasi parti temsilcileri (Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi), diğer teşekküller ve kurumlar temsilcilerinden oluşur. Bu son grup barolar, basın, esnaf teşekkülleri gibi meslek grupları ile Eski Muharipler Birliği temsilcileri ve gençlik temsilcisinden oluşmaktadır. Üyeler TM Seçim Kanununa göre seçilir (m. 4). KM 6 Ocak 1961’de toplanmıştır.

İstanbul Tasarısının “Son Hükümler” başlıklı VI. Kısımındaki m. XI’a göre 13/12/1960 tarih ve 157 sayılı 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanun uyarınca kurulan YAD tarafından veya “27 Mayıs 1960 devrimini doğuran yolsuzluklardan” kesin hüküm giyen kimseler için af kanunu kabul edilemez. Bu kimselerin kamu hizmetlerinden yasaklı olduklarına dair hüküm memnu hakların iadesi veya diğer bir yol ile kaldırılamaz¹²⁶. Yassıada’da hüküm giymiş eski DP’liler ile 27 Mayıs döneminde yolsuzluklardan cezalandırılmış olanlara af ve memnu hakların iadesi yasağı getiren bu hükmün dışında 27 Mayıs tasarrufları hakkında bir hüküm tasarıda bulunmamaktadır.

AÜSBFİİEGAT 27 Mayıs döneminde yapılan tasarruflara ilişkin hiçbir hüküm içermediği gibi eski DP’lilerin affını yasaklayan hiçbir düzenlemeyi kapsamamaktadır. Bahri Savcı, çalışmamızın “Başlangıç Bölümü ve 27 Mayıs” başlıklı bölümünde atıf yapılan makalesinde 27 Mayıs’ın “*kardeş kavgasına ramak kalmış bir siyasal çatışma içindeki ayrılıkları, 1924 Anayasası ve demokratik zihniyete getirilen sapmaları bertaraf etmek*” amacı ile yapıldığını ifade etmiş, bazı çevrelerin 27 Mayıs’ı sürekli hale getirerek Türkiye’nin bütün meselelerini köktenci bir anlayışla çözme eğiliminde olduğunu vurgulamıştır¹²⁷. AÜSBFİİEGAT’ta 27 Mayıs tasarruflarının akıbetine dair hiçbir düzenlemenin bulunmamasının sebebi bu harekete kalıcılık kazandırılmak istenmemesi, sivil yönetime geçişi yavaşlatabilecek engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Böylece darbe döneminin etkilerinin sivil yönetim zamanında hissedilmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

1961 Anayasasının “Geçici Hükümler” başlıklı Beşinci Kısımında yer alan “*Kurucu Meclis, Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinin hukuki varlıklarının sona ermesi; Devrim tasarrufları*” başlıklı II. alt bölümündeki Geçici M. 4/2 uyarınca 27 Mayıs 1960 tarihinden KM’nin toplandığı 6 Ocak 1961’e kadar MBK’nın ve

¹²⁶ Öztürk, İzahlı Cilt-I, s. 82.

¹²⁷ Savcı, Yeni Anayasa (1962), s. 34.

“Devrim Hükümetleri”nin bütün tasarrufları, bu tasarrufları uygulayan organ ve mercilerin işlemleri yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Karar alanlar, tasarruflarda bulunanlar ve uygulayanlar hakkında cezai, hukuki veya mali sorumluluk iddiası ileri sürülemez. M. 4/3 uyarınca yine aynı dönemde çıkarılan kanunların diğer kanunlar gibi değiştirilmesi ve kaldırılması mümkün olsa da bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz ve mahkemelerde anayasaya aykırılıkları itiraz yoluyla ileri sürülemez. M. 4/4’e göre söz konusu dönemde çıkarılan kanunlar, yapılmış tasarruflar ve alınan kararlar bakımından da m. 4/2 hükümleri saklıdır.

Geçici 4. maddenin TM’deki ilk görüşmesi sırasında Bahri Savcı ve Muin Küley MBK ve 27 Mayıs döneminde kurulan hükümetlerin tasarruflarından “*İnkılâp ile doğrudan doğruya ilgili olan, İnkılâbın demokratik bir hukuk devleti kurma gayesine uygun olanları*”na karşı yargı yolunun kapatılmasını öngören bir fıkranın eklenmesine dair bir önerge vermişlerdir. Aynı yönde bir önerge Prof. Dr. Necip Bilge ve arkadaşları tarafından da verilmiştir¹²⁸. Yapılan oylama sonucunda geçici 4. maddeye böyle bir fıkra eklenmişse de¹²⁹ bu değişiklik MBK’da kabul görmemiştir¹³⁰. Madde taslağının MBK tarafından değiştirilmesi üzerinde TM’de 20 Mayıs 1961’de yapılan ikinci görüşmede taslak eleştirilere uğramıştır. Necip Bilge, 27 Mayıs 1960’tan 6 Ocak 1961’e kadar çıkacak kanunların tümü hakkında anayasaya aykırılık iddiasının ileri sürülemediğini kabul etmenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Bu kanunlar arasında tamamen teknik nitelikteki Gümrük Kanunu, Trafik Kanunu, vergi kanunları vardır. Necip Bilge, TM’de önceden kabul edilmiş metnin tekrar gözden geçirilmesini teklif etmiştir¹³¹. Bahri Savcı’ya göre bu değişiklik bir endişenin ifadesidir. Bu endişe, MBK idaresinin KM’nin kuruluşuna kadar çıkardığı kanun ve yaptığı tasarrufların herhangi bir biçimde münakaşasının bir zaaf getirmesi ihtimalinden ibarettir. Böyle bir zaafa inanamayan Bahri Savcı, bu münakaşanın yargı organları önünde yapılmasının hiçbir zararı olmayacağını düşünmektedir. Bu kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi

¹²⁸ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 4, Altmışıncı Birleşim, 4.5.1961 Perşembe, s. 659-660.

¹²⁹ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 4.5.1961, s. 665.

¹³⁰ MBK’daki görüşmelerde bu maddede yapılan değişikliğe dair ifadelerle tutanaklarda rastlanmadığı belirtilmektedir; Öztürk, Kâzım: İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 3859.

¹³¹ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Yetmişinci Birleşim, 20.5.1961 Cumartesi, s. 498.

memleket huzurunu bozmaz bilakis melekete huzur getirir. Kaldı ki bu dönemde çıkan kanunlar alelade, kamu hizmetlerinin yürütülmesine dair kanunlardır¹³². Bahri Savcı’ya göre “*Anayasaya ’ya aykırı olacağı yüzde yüz gerçek olan bâzı hükümleri, İnkılâbın sıhhati ile katiyen ilgili olmadığı halde mahfuz tutmak doğru olmaz*”¹³³.” Ne var ki yargı yolunun kapatıldığı tasarrufların kapsamını daraltan bir düzenleme 1961 Anayasasına girmemiş ve hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi adına yapılan bir girişim sonuçsuz kalmıştır.

SONUÇ

“Sivil Anayasa”-“Darbe Anayasası” tartışmaları uzunca bir zamandır Türkiye gündemini meşgul etmekte, 1961 ve 1982 anayasaları “darbe anayasası” oldukları gerekçesiyle eleştirilere uğramaktadır. Türkiye’nin yeni bir sivil anayasaya ihtiyacı olduğu yönünde görüşler dile getirilse de geçmişteki bir “sivil anayasa” girişimi olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı (AÜSBFİİEGAT) unutulmuş gibidir. AÜSBF İdarî İlimler Enstitüsü 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yeni bir anayasanın hazırlık çalışmaları sırasında sürece olarak MBK tarafından görevlendirilmiş bulunan İstanbul Komisyonundan önce bir anayasa tasarısı hazırlayarak kamuoyuna sunmuştur. Anayasal kurumlar bakımından döneme hâkim olan anlayış sivil siyasete ve dolayısıyla siyasi partilere güvensizlik, sivil siyasetin alanını özellikle genel oydan kaynaklanmayan organlar eliyle olabildiğince daraltma ve parlamentodaki azınlıkların korunmasıdır. Amaçlanan, DP döneminde gerçekleşen ve darbenin gerekçesi olarak sunulan olayların tekrarlanması önüne geçmek ve bir “*çoğunluk istibdadına*” mâni olmaktır. Bütün sorunları anayasal düzenlemelerle çözmek dönemin aydınları arasında paylaşılan bir görüşür. İstanbul Komisyonun hazırladığı tasarıda bütün bu eğilimler ayrıntılı hükümlerle somutlaştırılmışsa da hukukçu bir anlayışın yanında siyaset bilimci bir yaklaşımla hazırlanmış olan AÜSBFİİEGAT sivil siyaset alanını genişleten hükümlere yer vermiştir. Bu tasarıda siyasi partileri öne çıkaran düzenlemeler ile tutarlı olarak ordunun siyasetteki ağırlığını azaltan ve 27 Mayıs darbesini öne çıkarmayan bir düşünceyi yansıtan hükümler mevcuttur. AÜSBFİİEGAT’ta orduya ilişkin hükümler oldukça dar kapsamlıdır.

¹³² T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 20.5.1961, s. 498-499.

¹³³ T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 20.5.1961, s. 499.

Tasarıda YAŞ ve MGK'ya ilişkin hükümler yer almamaktaysa da Genelkurmay Başkanının yüksek rütbeli subaylar arasından Bakanlar Kurulunun teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı öngörülerek bu konuda hükümete rol verilmiştir. Askeri yargı organları ayrıntılı hükümler sevk edilmemiş, bunların düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili hükmün gerekçesinde bu makamın hükümet içinde Başbakanlığa veya Millî Savunma Bakanlığına bağlı olacağı hususunun kanuna bırakılması gerektiği belirtilmiştir. Başlangıç Bölümünde 27 Mayıs darbesini meşrulaştıran ifadeler yer verilmezken İstanbul Tasarısının ve 1961 Anayasasının aksine MBK üyelerinin Cumhuriyet Senatosunda tabii üye olacaklarına dair bir hüküm kabul edilmemiş, 27 Mayıs döneminde yapılan tasarruflar yargı denetiminden bağışık tutulmamıştır. Sonuç olarak AÜSBFİİEGAT sivil siyaset çerçevesinde demokrasinin güçlendirilmesi ve hukuk devleti ilkesinin yerleşmesi bakımından önemli bir girişimdir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin: *1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 02, s. 251-280.
- Akgüner, Tayfun: **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982
- Aldıkaçtı, Orhan: **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1978.
- Anayasa Anket Sualler ve Cevaplar*, Akis, 23 Haziran 1960, Yıl: 6, Cilt: XVIII, Sayı: 305, s. 21-24.
- Anayasa Tasarısı*, Forum, 15 Mart 1961, Sayı: 167, Cilt: XIII, s.3-4.
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü: **Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü’nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Kanunu Hakkındaki Görüşü**, Ankara, 1960.
- Bekata, Hıfzı Oğuz: **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara, 1960.
- Cumhuriyet, 14 Kasım 1960.
- Koçak, Cemil: **27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.
- Koçak, Cemil: **Birinci Millî Birlik Komitesi 27 Mayıs 1960-13 Kasım 1960**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2025.
- Millî Güvenlik Kurulu: **Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği 24 Nisan 1933’den 1987’ye 54 yıl**, Ankara, 1987, sayfa numarası yok (s.n.y.).
- Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 25. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2025.
- Öztürk, Kâzım: **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966.
- Öztürk, Kâzım: **İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C. II**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 915.
- Parla, Taha: **Türkiye’de Anayasalar Tarih, İdeoloji, Rejim 1921-2016**, Genişletilmiş Beşinci Basım, İstanbul, 2016.
- Prof. Onar’ın Demeci*, Akis, 6 Temmuz 1960, Yıl: 6, Cilt: XVIII, Sayı: 307, s. 12.

- Resmî Gazete, 1 Temmuz 1960, Sayı: 10540
- Resmî Gazete, 10 Temmuz 2018, Sayı: 30474.
- Resmî Gazete, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976.
- Resmî Gazete, 13 Haziran 1944, Sayı: 5729.
- Resmî Gazete, 13 Temmuz 1966, Sayı: 12347.
- Resmî Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.
- Resmî Gazete, 15 Temmuz 2018, Sayı: 30479.
- Resmî Gazete, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682.
- Resmî Gazete, 2 Temmuz 1960, Sayı: 10541.
- Resmî Gazete, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964.
- Resmî Gazete, 22 Temmuz 1960, Sayı: 10558.
- Resmî Gazete, 23 Temmuz 1960, Sayı: 10559.
- Resmî Gazete, 24 Eylül 1965, Sayı: 12109.
- Resmî Gazete, 25 Temmuz 1960, Sayı: 10560.
- Resmî Gazete, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223.
- Resmî Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515.
- Sarıca, Murat: *27 Mayıs 1960'dan 1961 Anayasasının Hazırlanışına Kadar Geçen Dönemde Anayasa Hareketleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı Cumhuriyet Döneminde Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1973, s. 53-107.
- Savcı, Bahri: *Türkiye'de Devlet Hayatında Askerî Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1961, Cilt: 16, Sayı: 03, s. 39-54.
- Savcı, Bahri: *Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1961, Cilt: 16, Sayı: 04, s. 93-145.
- Savcı, Bahri: *Yeni Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 01, s. 21-87.
- Savcı, Bahri: *Yeni Bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 1961, Cilt: 16, Sayı: 01, s. 62-101.
- Seriye ve Evkaf ve Erkânı harbiyei umumiye vekâletlerinin ilgasına dair kanun No: 429*, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf.
- Soysal, Mümtaz: **Dinamik Anayasa Anlayışı Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

- Soysal, Mümtaz: *Suçsuz Anayasa*, Forum, 1 Ağustos 1960, Sayı: 152, Cilt: 13, s. 11-12.
- T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 4, Altmışıncı Birleşim 4.5.1961 Perşembe.
- T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 5, Yetmişinci Birleşim, 20.5.1961 Cumartesi.
- T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Otuz dördüncü Birleşim 30. 3 .1961 Perşembe.
- T.C. Askerî Yargıtay: **Kuruluşundan Günümüze Askerî Yargıtay (1914-2002)**, Ankara, 2002.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı: **Yüksek Askeri Şura Tarihçesi**, Ankara, 2001.
- T.C. Millî Savunma Bakanlığı: **Cumhuriyetin 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı**, Ankara, 2023.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, YKY’de 27. Baskı, İstanbul, 2016.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa- Komisyonu raporu (5/7)*, T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Otuz dördüncü Birleşim 30. 3 .1961 Perşembe, s. 1-8 (S. Sayısı: 35).
- Yeni Rejimin İlk Günleri*, Forum, 15 Haziran 1960, Sayı: 149, Cilt: XIII, s. 1-2.